

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

ЖИЗЗАХ ПОЛИТЕХНИКА ИНСТИТУТИ

ТАСДИҚЛАЙМАН

Автомеханика факультети декани

доц.М.Рахматуллаев

2006 йил « ____ » _____

**«ТРАНСПОРТ ВОСИТАЛАРИНИ ИШЛАТИШ»
КАФЕДРАСИ**

**«АВТОСЕРВИС АСОСЛАРИ» фанидан
М 5521200 «Транспорт воситаларидан фойдаланиш ва
таъмирлаш» йыналиши талабалари учун**

МАЪРУЗА МАТНЛАРИ

Жиззах-2006

Услубий қўлланма Б 5521200 "Транспорт воситаларидан фойдаланиш ва таъмирлаш" мутахассислиги бакалавр йўналиши талабалари учун " **АВТОСЕРВИС АСОСЛАРИ** " фанининг намунавий ва ишчи дастури асосида тайёрланган.

Маъруза матинлари «Транспорт воситаларидан фойдаланиш» кафедрасининг 2006 йил « 3 » июлдаги йиғилишида(баён № 23) тасдиқланган.

Кафедра мудири:

проф.О.Ҳамрақулов

Автомеханика факултетининг услубий комиссияси тамонидан маъқулланган. 2006 йил « 4 » июлдаги йиғилишида(баён № 12) тасдиқланган.

Тузувчилар:

проф.О.Ҳамрақулов
катта ўқитувчи О.Адилов.

Такризчилар:

доц.Т.Абдуазизов.
катта ўқитувчи Х.Ҳамрақулов

Маъруза-18 соат.
Лаборатория машғулоти-18 соат.
Якуний назорат-7 семестр.

М У Н Д А Р И Ж А

1-Мавзу. КИРИШ-1 соат.....	3
2-МАВЗУ; АВТОМОБИЛЛАР СЕРВИСИ ВА АВТОМОБИЛЛАРГА ХИЗ-МАТ КЎРСАТИШНИНГ УМУМИЙ ТАН ОЛИНГАН УСЛУБЛАРИ-1 СОАТ.....	5
3-МАВЗУ: АВТОСЕРВИС ХИЗМАТИГА ҚЎЙИЛАДИГАН ТАЛАБЛАР ВА УЛАРНИ БЕЛГИЛОВЧИ ХУЖЖАТЛАР.-2 СОАТ.....	9
4-Мавзу. АВТОСЕРВИС КОРХОНАЛАРИ ВА УЛАРНИНГ ТАЪРИФИ.-2 соат.....	13
5-МАВЗУ. АВТОМОБИЛЛАРГА ТЕХНИК ХИЗМАТ КЎРСАТУВЧИ СТАНЦИЯЛАР (АТХКС)-2-СОАТ.....	15
6-МАВЗУ. АВТОСЕРВИС КОРХОНАЛАРИДА ИШЛАБ-ЧИҚАРИШНИ ТАШКИЛ ЭТИШ-2 СОАТ.....	18
7-МАВЗУ. АВТОСЕРВИС КОРХОНАЛАРИНИНГ ИШЛАБ-ЧИҚА-РИШ УЧАСТКАЛАРИ ВА ТЕХНОЛОГИК ЖИҲОЗЛАРИ-2 СОАТ.	24
8-МАВЗУ. ФИРМА УСУЛИДАГИ АВТОСЕРВИС ХИЗМАТИ-2СОАТ.....	31
9-МАВЗУ. ЎЗБЕКИСТОН АВТОСЕРВИСНИНГ МУАММОЛАРИ ВА ИЛҒОР ЧЕТ ЭЛ ТАЖРИБАЛАРИ.-2 СОАТ.....	36
АДАБИЁТЛАР.....	41

1-Мавзу. КИРИШ-1 соат

Режа;

1. Республика автомобил саноати ва транспортининг ривожланиши.
2. Фаннинг мақсади.
3. Автомобил транспорти тармоқ корхоналарининг таснифи.
4. Автотранспорт корхоналарининг ишлаб чиқариш техника негизи ҳолати ва ривожланиш йуллари.

АДАБИЁТЛАР.

1. Ўзбекистон республикасида автомобил саноатини ривожлантириш ва уларни эксплуатациясини ташкил этиш юзасидан ҳукумат қарорлари, етук олим ва мутахассисларнинг фикрлари, чиқишлари ва илмий мақолалар (1991йилдан шу кунгача).

2. Крамеринко Г.В, Барашков И.В. Автомобилларга техникавий хизмат кўрсатиш. Тошкент. 1998 й.

3. О.Х.Хамракулов, Ш.Магдиев. Автомобилларнинг техник эксплуатацияси. Адолат 2005 й.

Ҳозирги вақтда Ўзбекистон Республикасида автомобил саноати кенг қўламда ривожланиб бормоқда. Республика 1991 йилда мустақилликка эришгач, ўзининг автомобил заводи ва автомобилларига эга бўлиш мақсадида "DAEWOO" Жанубий Корея фирмаси билан шартнома тузиб, Асака шаҳрида "UZ-DAEWOO" қўшма корхонасини, Самарқандда кичик сиғимдаги автобус ва бошқа турдаги автомобиллар, ҳамда автомобил агрегатларини ишлаб чиқариш учун заводларни барпо эта бошлади.

Асака шаҳрида "UZ-DAEWOO" заводининг қурилиши билан Ўзбекистон дунёдаги ўз автомобил саноатига эга бўлган 28-давлатга айланди.

"UZ-DAEWOO" - бу Марказий Осиёдаги биринчи автомобил ишлаб чиқариш компаниясидир. Завод жаҳон стандартлари талабларига жавоб берувчи ўта замонавий техника билан жиҳозланган бўлиб, қуввати умумий ҳисобда йилига 200000 автомобил (ўрта синфли NEXIA автомобиллари-100000 дона, TICO автомобиллари-50000 дона, DAMAS автомобиллари-50000 дона) ишлаб чиқаришга мўлжалланган.

Самарқанд шаҳрида Ўзбекистон-Туркия қўшма корхонаси "Самкочавто" заводидан "UZOTOYOL" кичик туркумдаги автобуслар (OTOYOL-M23, M24, M29, M50) ва ихтисослашган юк автомобиллари (OTOYOL-35.9, 65.9, 85.12 ва бошқалар) ишлаб чиқарилиб, эксплуатация қилина бошланди.

Ҳозирги вақтда халқ хўжалиги талабларини қондириш мақсадида фақат УзДЭУ ва Самкочавто автомобилларигина эмас, балки хориждан Мерседес Бенц, Кароса, Доган ва бошқа турдаги автомобиллар келтирилиб, эксплуатация қилина бошланди. Тоғ-металлургия саноатида ўта оғир юк кўтарувчи (75-200 т) Катерпиллер 754, Юклид 200 автомобиллари; саноат ва қурилишда оғир юк

кўтарувчи (8-39 т) "ДЭУ" автомобиллари; шаҳар транспортида ўрта ва катта сифимли ДЭУ ВС-106, Мерседес-Бенц 0405 ва КАРОСА автобуслари; коммунал хўжаликда ихтисослаштирилган "DAEWOO" ва "HYUNDAI" автомобиллари; йўловчи ташишда ва шахсий транспорт сифатида "Доган", "Орел", "Ауди" ва бошқалар шулар жумласидандир.

Юк ва йўловчиларни ўз вақтида манзилига етказиш учун мавжуд автомобилларга камроқ маблағ сарфлаган ҳолда, уларнинг техник тайёрлигини юқори даражада таъминлаб туриш зарур. Бунинг учун автомобилларга мунтазам равишда техник хизмат кўрсатиш ва таъмирлаш(ТХКваТ) ишларини бажариш, уларни сақлаш, эҳтиёт қисм ва автоэксплуатацион материаллар билан таъминлаш ва бошқа хизматлар мажмуини амалга ошириш лозим.

Автомобилларнинг бутун ишлаш муддатида ТХКваТ ишларига сарфланган меҳнат ҳажми янги автомобил тайёрлашга кетган меҳнат ҳажмидан бир неча ўн баробар ортиқдир, чунки автомобил бир марта юқори даражада механизациялаштирилган ва автоматлаштирилган завод шароитида ишлаб чиқарилади ва ўнлаб йиллар хар-хил ишлаш шароитларида эксплуатация қилиниб, уларга минглаб марта техник хизмат кўрсатилади ва таъмирланади.

Ўзбекистонда ишлаб чиқарилаётган ва четдан келтирилаётган автомобиллар ҳисобига ҳаракатдаги таркиб кўпайиб бормоқда, демак автомобилларга ТХКваТ билан боғлиқ бўлган сарф-ҳаражатлар янада ошади. Шу билан бирга автомобил транспортига кўп миқдорда эҳтиёт қисмлар ва материаллар сарфланади ҳамда ТХКваТ учун турли хилдаги технологик жиҳозлар, мосламалар ишлатилади.

Эксплуатациядаги автомобиллар сонининг ўсиши билан уларнинг чиқинди газлари таркибидаги заҳарли газлар миқдори, едирилиш маҳсулотлари ва чиқитга чиқарилмаган ўз ресурсини ўтаб бўлган бирикма ва деталлар таъсирида атроф муҳитни заҳарланиши ошади. Атроф муҳитга чиқарилаётган зарарли маҳсулотларнинг 40 фоизи автомобил транспорти зиммасига тўғри келади. Автомобилларнинг таъминот ёки ўт олдириш тизимининг носозлиги чиқарилаётган чиқинди газлар таркибидаги заҳарли газлар миқдорини 2-7 баробар ошишига олиб келади. Эски ва носоз автомобиллардан фойдаланиш ўз навбатида руҳсат этилган шовкин баландлигини 15-20% га оширади. Ва ниҳоят, носоз автомобиллар йўл-транспорт ҳодисалари содир бўлишини кўпайтиради, бу билан инсонларга тан жароҳати етказилади ва и табиатга путур етказилади.

Автомобил транспорти ёнилғи-энергетик ресурсларнинг энг йирик истеъмолчиси ҳисобланади, шу сабабли автомобилларнинг таъминот тизими ва электр жиҳозлари, юриш қисми ва бошқа агрегатларининг сифатли ишлаши, ҳамда ҳайдовчининг малакаси уларни тежаб ишлатишда муҳим рол ўйнайди. Автомобилларни техник эксплуатацияси даврида ёнилғи-энергетик ресурсларни тежашда бошқа турдаги ёнилғилардан, жумладан, суюлтирилган ва сиқилган газдан фойдаланиш катта аҳамиятга эга.

Баъзи бир автотранспорт корхоналарининг ишлаб чиқариш техника негизи(ИЧТН) технологик жараёнларни механизациялаш воситалари билан етарли даражада таъминланмаган бўлиб, автомобилларнинг техник ҳолатига салбий таъсир кўрсатади ва ресурсларга бўлган талабни оширади ҳамда ишчиларнинг меҳнат унумини пасайтиради.

Янги жаҳон андозаларига мос келувчи автомобил йўлларининг қурилиши, автомобилларнинг тузилишини такомиллаштириш натижасида ТХК ва қайта тиклаш даврларининг ошиши ва меҳнат ҳажмларининг пасайиши автомобилларнинг техник эксплуатацияси(АТЭ)га ижобий таъсир кўрсатади.

Таянч иборалар: Республика автомобил саноати, Республика автомобил саноати, Автомобил транспорти тармок корхоналари, Фаннинг мақсади, Автомобил транспорти тармок корхоналари, Автотранспорт корхоналарининг ишлаб чиқариш техника негизи.

Назорати саволлари:

1. Республика автомобил саноати ва транспортининг ривожланиши.
2. Автомобиллар сервиси фанининг мақсади.
3. Автомобил транспорти тармок корхоналарининг таснифи.
4. Автотранспорт корхоналарининг ишлаб чиқариш техника негизи ҳолати ва ривожланиш йуллари.

2-МАВЗУ; АВТОМОБИЛЛАР СЕРВИСИ ВА АВТОМОБИЛЛАРГА ХИЗ-МАТ КЎРСАТИШНИНГ УМУМИЙ ТАН ОЛИНГАН УСЛУБЛАРИ-1 СОАТ

Режа;

1. Автомобил сервис хизмати.
 2. Техник хизмат ишлари.
 3. Тижорий ва ахборот (информацион) хизмати ишлари .
- АДАБИЁТЛАР**

1. Ўзбекистон республикасида автомобил саноатини ривожлантириш ва уларни эксплуатациясини ташкил этиш юзасидан ҳукумат қарорлари, етук олим ва мутахассисларнинг фикрлари, чиқишлари ва илмий мақолалар (1991йилдан шу кунгача).

2. Крамеринко Г.В, Барашков И.В. Автомобилларга техникавий хизмат кўрсатиш. Тошкент. 1998 й.

3. О.Х.Хамракулов, Ш.Магдиев. Автомобилларнинг техник эксплуатацияси. Адолат 2005 й.

Автомобиллар сервиси автомобилларга ҳар жиҳатдан, турли усулларда техник ва тижорий хизмат кўрсатувчи соҳа ҳисобланади. “Сервис” ингилизча

“service” сўзи булиб, хизмат, хизмат кўрсатиш маъносини билдиради. Автосервис хизматининг асосий мақсади мамлакатимиздаги автомобил транспортини, қайси мулк шаклида бўлишидан катъий назар, бетўхтов, хавфсиз, тежамкор ва ишончли ишлашини таъминлашдир. Деярли ҳар кун автосервис хизматисиз биронта автомобил ўз вазифасини бажара олмайди, ишга чиқувчи автомобилларни ёнилғи-мой билан таъминлаш, уларни ювиш-тозалаш ва синчиклаб кўрикдан ўтказиш талаб этилади. Умуман, автомобилларга сервис хизмати сифатида ўтказиладиган ишлар техник, тижорий ва инфор­мацион хизматлардан иборатдир.

Техник хизмат ишлари дейилганда автомобил, унинг агрегатлари, деталлари ва қисмлари техник ҳолатини созлаш, ростлаш ва таъмирлаш билан боғлиқ бўлган ишлар жамланмаси кўзда тутилади. Чунончи;

- автомобилларга техник хизмат кўрсатиш, уларни таъмирлаш;
- автомобиллар агрегатлари, деталлари, кузовлари, шиналари, аккумуляторларини таъмирлаш ва иш қобилиятини тиклаш;
- автомобилларни буюртмалар асосида диагностика қилиш;
- автомобилларга кўчаларда, йўлларда, сақлаш жойларида талабга биноан техник ёрдам кўрсатиш;
- автомобилларни қайта жиҳозлаш;
- автомобилларни Давлат техник қаровига тайёрлаш;
- енгил автомобиллар ва автобуслар кузовларига коррозияга қарши ишлов бериш;
- аварияга учраган автомобиллар кузовларини тиклаш;
- автомобилларни сақлаш;
- автосервис хизматининг ўзига-ўзи хизмат кўрсатиш ишларини ташкил қилиш;
- техник маслахат, ахборот бериш ва ҳ.к.

Тижорий ва ахборот (информацион) хизмати ишлари эса автомобилларни эҳтиёт қисмлар, автоэксплуатацион материаллар ва автоанжомлар билан таъминлаш, савдо ва реклама қилиш ҳамда бу соҳани бизнес сифатидаги фаолияти тушунилади, аниқроғи:

- автомобиллар, эҳтиёт қисмлар, автоматериаллар, автоанжомлар билан савдо қилиш;
- автомобилларни ёнилғи-мой материаллар билан таъминлаш;
- кўрсатиладиган хизмат турларини реклама қилиш, ми­жозларни ахборот билан таъминлаш, соҳадаги рақобатга мослашиш, ми­жозларнинг талаблари, фикрлари ва дидларини доимо ўрганиб, иш фаолиятида ҳисобга олиб бориш ва ҳ.к.

Автосервис хизмат турларига шунингдек, аҳоли автомобилларини комиссион усулда сотиб бериш, аҳолига транспорт хизмат кўрсатиш ва автомобилларни ижарага бериш кабилар ҳам киради.

Автосервиснинг иктисодий ва ижтимоий аҳамияти Ватанимиз автомобил транспор­ти ва аҳоли автомобиллари учун катта бўлиб унинг хизматидан йил давомтида миллионларча автомобиллар доимий фойдаланадилар.

Республикаимиз автосервиси ўзига хос ривожланиш тарихи ва йулига эга. Маълумки, жаҳон автосервиси автомобил саноати ва транспортига тенгдош бўлиб улар билан бирга ривожланган ва бир хил тарихга эга. Зотан, жаҳон автомобил бозорларини эгаллаш ҳамма вақт замонавий автомобил сервис узлуксиз ишлаб туришини талаб этган.

Вахалонки МДХ да автосервисни пайдо бўлиши ва уни ривожланиши асосан фуқароларни автомобилларга эга бўлиши билангина боғлиқ бўлган. Давлат сиёсати, ҳамма соҳада булганидек, автомобил транспортида ҳам асосан жамоат тарнспортини ривожлантиришга қаратилган эди. Шахсий, фуқаролар транспорти, иккинчи даражали хисобланар, ва уни транспорт тизимидаги ўрни қадрланмас, унга хизмат кўрсатиш автомобил эгаларини ўз муаммолари бўлиб қолган эди. Автомобилларга техник хизмат кўрсатувчи корхоналар мамлакатни фақат йирик ва марказий шаҳарларидагина бўлиб улар асосан чет эл саёхатчилари ва элчихоналари автомобилларига хизмат қилар эди.

1960 йилнинг иккинчи ярмидан бошлаб аҳоли автомобилларига хизмат кўрсатувчи махсус корхоналар ташкил қилиниб ишга тушабошлади. Ўша даврда ҳукуматининг 1968 йилда “Фуқоролар автомобилларга техник хизмат кўрсатишни ташкил қилиш” тўғрисидаги қарори бу соҳага давлат аҳамиятига эга масала сифатида ёндошиш бошланганидан дарак берди. Аҳоли автомобил парки ҳам 1970 йиллардан бошлаб, тез суръатлар билан ўса бошлади. Статистик маълумотларига қараганда ҳар 1000 кишига тўғри келадиган автомобиллар сонининг ўсиб бориши 3.1 жадвалда кўрсатилган.

Ўзбекистон аҳолисининг автомобил парки 1991 йил бошида 1 млн. га яқинлашиб қолган ва маркаларига қараб қуйидагича тақсимланган эди: “ЗАЗ”-15,6%; “Москвич”-26,9%; “ВАЗ”-47,4%; “Волга - 2,9 %; “УАЗ” барча моделлари-0,05%; бошқалар (чет эл автомобиллари)- 7,15%.

3.1 жадвал

Ҳар 1000 кишига тўғри келадиган автомобиллар сонининг ўсиб бориши

Йиллар	Мустақил давлатлар ҳамдўстлигида	Ўзбекистонда
1972	8	6
1973	10	8
1978	16	14
1981	43	38.5
1986	59	42

Дастлабки ташкил қилинган ган автосервис корхоналар-автомобилларга техник хизмат кўрсатиш станциялари, автоустахоналар, автомобилларни ижарага бериш пунктлари, автосақлаш жойлари, маҳаллий ҳокимиятлар, район ва шаҳарлар ижройи комитетлари тасарруфларида бўлган, сўнгра улар ҳукумат қарорига асосан Ўзбекистон аҳолисига маиший хизмат кўрсатиш вазирлиги ташкил қилиниб, унинг таркибидаги “Ўзавтотеххизмат” бошқармасига ўтказилган.

Мавжуд ишлаб турган автосервис корхоналари қаторига 1974 йилдан бошлаб фирма усулида техник хизмат кўрсатувчи “АвтоВАЗтеххизмат”, сўнгра “КАМАЗавтотеххизмат”, “АвтоЗАЗтеххизмат”, “Москвичавтотех-хизмат” ва бошқа автомобил заводларига қарашли автосервис корхоналари қўшила бошлади. Фирма усулида автосервис хизмати кўрсатиш ўша пайтда МДХ ва шу жумладан Ўзбекистон учун ҳам янгилик бўлиб, бу соҳада янги давр бошланганидан дарак берар эди. Энди мамалакат автомобил заводлари дунё автомобилсозлик фирмалари, изидан кетиб ўз маҳсулотларига ўзлари хизмат кўрсатиш мажбуриятларини ола бошлашди. Автосервис хизмати янги-боскичга кўтарилди, унинг моддий-техника базаси мустахкамландиган, хизмат кўрсатишнинг техник ва маданий савияси яхшиландиган бўлди. Автосервиснинг Ўзбекистондаги ривожланиш тарихини қуйидаги даврларга бўлиш мумкин:

Биринчи давр(1965-70 йиллар) - бу даврда автосервис мустақил хизмат кўрсатиш соҳаси сифатида Давлат томонидан тан олинди, ўз фаолиятини расмий равишда бошлади.

Иккинчи давр(1971-81 йиллар) - автосервисни ривожланиши Республика аҳолиси автомобил паркини кескин ўсиб бориши билан бирга кўзатилди. Масалан: 1965 йилда мамлакатимизнинг ҳар бир 1000 аҳолиси бошига 3 та шахсий автомобиллар тўғри келса, 1972 йили 8 та, 1978 йили 14 та, 1981 йили 38.5 та автомобиллар тўғри келди.

Шунга биноан автосервис хизмати кўрсатиш ҳажми биринчи даврга нисбатан 13 баробар ошди, ишчи постлар сони 14 марта купайди. Бу даврда Республика автосервиси бутунлай янги фирма усулида хизмат курсатувчи “АвтоВАЗтехобслуживание” ва “КАМАЗтеххизмат”лар келиб қушилди. Автосервисни моддий-техника базаси жиддий равишда мустахкамланди.

Учинчи давр (1981-90 йилларда) – автосервиснинг ривожланиши корхона тармоқлари ва таркибининг янада ўсиши ва уларнинг моддий-техника базасини янада мустахкамланиши билан тавсифланади. Автосервис корхоналари тармоқларининг ўсиши энг аввало ширкат(кооператив) усулидаги корхоналарни ва фирма усулида ишловчи “Москвич”, “ГАЗ” ва ҳ.к. сервис корхоналарини ташкил қилиниши ва ишга туширилиши билан боғлиқдир. Техник хизмат кўрсатиш станциялар, махсус автомарказлар ва автоустахоналарнинг умумий сони фақат “Узавтотеххизмат” бошқармаси таркибида 1991 йилнинг январигача 282 тани ташкил қилди. Улардаги ишчи постларни умумий сони 152 тага, фирма усулида хизмат кўрсатувчи “АвтоВАЗтехобслуживание”, “Москвич”, “АвтоЗАЗ” ва “АвтоГАЗ” теххизматлар(50 та корхона)идаги ишчи постларни сони 408 тага етди.

Тўртинчи давр(1991-96 йиллар) - автосервиснинг ривожланишида, бутун МДХ даги сиесий иқтисодий-ижтимоий таназзул сабабли тургунлик, хатто чекинишлар юз берди. Кўрсатилаётган хизматлар ҳажми кескин камайди, кўпгина корхоналар, айниқса, ширкат усулида ташкил бўлганлар, ёпилди. Инженер-техник ходимлар, мутахассислар ва ишчиларни анчагина қисми (30 - 40% лар атрофида) ишдан бўшаб кетишди. Чунки мамлакатни иқтисодий ва молиявий аҳволи жуда мураккаб таназзул ҳолда эди.

Бешинчи давр(1996-хозирга қадар) - сохада яна ўсиш, хизмат турлари ва ҳажмини сезиларли ўсиши, ишлаб-чиқариш техника-базасини янада мустаҳкамланиши, мамалакатда иқтисодий-ислохотлар ўтказилиши сабабли, автосервис корхоналари тармоқлари ва таркибини яна кенгайтириши ва ўсиши, кичик ва ўрта бизнес шаклида ишловчи кўплаб хусусий автосервис корхоналари, автоустахоналар, техник хизмат кўрсатувчи постларни кескин кўпайиши, мамлакатимизда автомобилсозлик саноатини ишга тушириши (“ЎзДЭУАвто” ва “СамкочАвто” корпорациялари) ва улар томонидан қайта қурилган автомарказлар ва дилер станцияларни ишга тушириши. Сохада автосервис бозори ва унда рақобатни пайдо бўлиши.

Аммо республикаимизда автосервис хизмати кўрсатиш хали талаблар даражасида эмас, бу сохада бир қанча муаммолар мавжуд.

Таянч иборалар: Сервис, Тижорий ва ахборот (информацион) хизмати, Ҳар 1000 кишига тўғри келадиган автомобиллар сони, Автосервиснинг Ўзбекистондаги ривожланиш тарихини қуйидаги даврлари.

Назорати саволлари:

1. Автомобил сервис хизмати.
2. Техник хизмат ишлари.
3. Тижорий ва ахборот (информацион) хизмати ишлари.
4. Ҳар 1000 кишига тўғри келадиган автомобиллар сони деганда нима тушиниладаи?
5. Автосервиснинг Ўзбекистондаги ривожланиш тарихи қандай даврларга бўлинади?

3-МАВЗУ: АВТОСЕРВИС ХИЗМАТИГА ҚЎЙИЛАДИГАН ТАЛАБЛАР ВА УЛАРНИ БЕЛГИЛОВЧИ ХУЖЖАТЛАР.-2 СОАТ

Режа;

1. Автомобил сервис хизмати.
2. Автосервис хизматини ҳуқуқий ва меёрий таъминловчи хужжатлар тизими.

АДАБИЁТЛАР

1. Ўзбекистон республикасида автомобил саноатини ривожлантириш ва уларни эксплуатациясини ташкил этиш юзасидан ҳукумат қарорлари, етук олим ва мутахассисларнинг фикрлари, чиқишлари ва илмий мақолалар (1991йилдан шу кунгача).

2. Крамеринко Г.В, Барашков И.В. Автомобилларга техникавий хизмат кўрсатиш. Тошкент. 1998 й.

3 О.Х.Хамракулов, Ш.Магдиев. Автомобилларнинг техник эксплуатацияси. Адолат 2005 й

4. «Ўзбекистон Республикаси автомобил транспорти ҳаракатдаги таркибининг техник хизмати ва таъмири ҳақидаги Низом» Тошкент, “Ўзавтотранс” коорпорацияси 1998-йил.

5. О.Х.Хамракулов, Ш.Магдиев. Замоновий автомобилларга сервес хизмат кўрсатиш. Услубий қўлланма, ЖизПИ 2005 й.

Маълумки, бозор иқтисодиёти шароитида рақобатга чидаш ва унда мувоффақиятли кураш олиб беришнинг асосий шартларидан бири бозорга қўйилган товарни (молни) ёки хизматни юқори сифатли бўлиши ва бунга бериладиган кафолатлардир. Автосервис хизмати ҳам бу қоидадан мустасно эмас, чунки мижозлар автомобилларига кўрсатилаётган хизматларнинг сифати, хизмат кўрсатувчиларни бозордаги, тадбиркорликдаги мувоффақиятлари гаровидир. Хизмат кўрсатиш соҳасида, жумладан автосервис хизматида ҳам, сифат икки қисмдан, яъни автомобилда бажарилган ишларнинг сифати ва автомобиллар эгалари мижозларга қилинадиган муомила маданияти ва қулайликлардан иборатдир. Масалан, “ЎЗДЭУАвтоКо” корпорацияси автосервисни қуйидагича таърифлайди:

“Сервис - бу сифат бўлиб, мижозлар талабларини тўла қондиришга йўналтирилган мумкин бўлган турли қулайликлардир” ёки “... энг муҳим вазифа мижоз автомобили энг яхши хусусиятларга эга бўлиш учун нималар қилмоқни аниқлашдир”. Бу сатрлар автомобилларда бажариладиган ишларнинг сифати қатори, уларнинг эгаларига кўрсатиладиган турли қулайликлар ва хизматларни муҳимлигини сервис нуқтаи назаридан таъкидлайди. Шу нарсани айтиш лозимки, яқин ўтмишимизда, бизнинг сервисимиз автомобилларга хизмат кўрсатишда маълум бир даражадаги сифатни таъминлаб келган бўлса-да, уларнинг эгалари яъни мижозлар эҳтиёжлари бутунлай тан олинмаган, улар учун ҳатто оддий қулайликлар яратилмаган, керакли маълумотлар берилмаган. Ҳозирги пайтда бу соҳадаги аҳвол аста тузатилиб келиняпти, аммо у талаблар даражасидан хали йироқ, ўтмишнинг ярамас иллатлари барҳам топгани йўқ.

Автомобилларда техник хизмат ёки уларни таъмирлаш миқёсида бажариладиган ишлар фақат шундай ҳолатларда сифатли деб тан олинади-ки, қачонки ўша ишлар техник ҳужжатларда кўрсатилган технологик тартибда, техник талаблар ва шартларга риоя қилган ҳолдагина бажарилса. Масалан, автомобил мотори блоки каллагини қотиришни алюминий қотишмасидан бўлган блокларда совуқ ҳолдалигида бажарилса, чўян қотишмасидан таёрланган блокларда иссиқ ҳолатларида қотирилади (бу техник шарт), қотиришни ўртадаги шпилькадан бошлаб шахмат усулида бажарилади (бу технологик талаб), қотириш моментли ГАЗ-53 мотори учун 67-72 Нм, Зил-130 мотори учун 70-90 Нм ва ГАЗ-24 моторлари учун 73-78 Нм бўлиши (бу техник талаб). Хўш, ТХК ва таъмирлаш ишларини бажараётган ишчини бу талаблардан хабари борми?, шу талаблар даражасида иш бажара оладими?, бунга шароит борми?, Ниҳоят, буни ким назорат қилади?, ким, унга кафолат беради? Шунга ўхшаш саволлар жуда кўп, яна маълум даражадаги меҳнат унумдорлигини таъмирлаш талаб этилади. Шунинг учун ҳам юқорида келтирилган талабларга риоя қилиш ва бир вақтнинг ўзида бажарилаётган

ишларнинг юқори унумдорлигини таъминлаш жуда мураккаб масала бўлиб кўпдан-кўп омилларга боғлиқ бўлганлиги сабабли сифат муаммосини ечиш осон бўлмайди.

Хар бир соҳадаги каби сервис хизмат кўрсатишда ҳам сифат муаммосини ечишда тизимли ёндошиш (системный подход) талаб этилади, яъни бир неча ўзаро боғлиқ бўлган масалаларни кетма-кет ёки параллел равишда ҳал этиш зарурияти пайдо бўлади.

ТХК ва таъмирлаш ишлари сифатини шакллантирувчи омилларни санаб ўтамиз, улар қуйидагилар:

1. Ишлаб чиқаришни технологик тайёрлаш;
2. Моддий-техника таъминоти;
3. Кадрларни тайёрлаш ва доимо ўқитиш;
4. Метереологик таъминот;
5. Хизмат сифатига бўлган талабларни меъёрлаштириш ва хизмат сифати даражасини барқарорлаштириш;
6. Хизматни баҳолашдан ўтказиш (сертификация);
7. Хизмат сифатини яхшилашни рағбатлантириш;
8. Хизмат сифатини бошқаришни ҳуқуқий таъминлаш;
9. Давлат томонидан давлат стандартларини жорий этилиши ва унга риоя этилишини ва техник шартлар, техник ўлчов воситалар ҳолатини назорат қилиш;
10. Хизмат сифатини муассасалар томонидан назорат қилиш;
11. Тизимни маълумот (ахборот) билан таъминлаш.

Шу кўрсатилган барча йўналишлар бўйича корхонада ишлаб чиқаришни стандартлари тузилади ва уларда ўз йўналишлари бўйича бажариладиган тадбирлар, бажарувчи бўлимлар ва ижрочилар аниқ кўрсатилади.

Ҳар қандай кўрсатиладиган хизматни сифатига мижозлар кўядиган талаблар давлат қонунларида акс эттирилади ва шу ҳолатдагина уларни бажарилишига ҳуқуқий асос яратилади. Ўзбекистонда ва Россияда бундай қонунлар ҳозирча иккита: «Истеъмолчиларни ҳуқуқини ҳимия қилиш тўғрисидаги қонуни 1996 йил май ойида қабул қилинган (Ўзбекистонда) ва «Товарлар ва хизматчиларни сертификация қилиш тўғрисидаги қонун». Бу қонунларда товар (мол) ишлаб чиқарувчи ёки савдо қилувчилар билан истеъмолчилар, мижозларни ўзаро ҳақ-ҳуқуқлари, вазифалари, жавобгарликлари умумий тарзда келтирилган. Иккинчи қонунда эса товарни ёки хизматни сертификация қилиш, яъни уларни барча талаблар, стандартлар асосида тайёрланганлиги ёки бажарилганлиги давлат томонидан тасдиқлаш ва шунга ҳужжат ёки белги олиш.

Бу қонунлардан ташқари давлатни яна бир қанча стандартлари (ГОСТлари) мавжуд бўлиб улар хавфсизликни таъминлаш ва табиатни асраш, экологик талабларидан келиб чиқади. Шунингдек, автомобиллар ишлаб чиқарувчи фирмаларнинг ўз маҳсулотларига техник хизмат кўрсатиш ва таъмирлашда қўлланиладиган турли қоидалар, низомлар, техник талаблар, шартлар, технологик интизом ва ҳакозолар ҳам мавжуддир.

Юқорида келтирилган давлат қонунлари, стандартлари, соҳа ва муассасаларнинг талаблари асосида сервис хизмати кўрсатувчи корхоналар хизмат сифатини таъминлаш ва уни талаб даражасида барқарор ушлаб туриш мақсадида айтиб ўтилган йўналишлар бўйича ўз стандартларини ишлаб чиқаради ва амалга оширадилар. Товарлар ва хизматлар сифатига қўйиладиган барча ҳуқуқий ва меъёрий ҳужжатлар тизими 3.2-расмда кўрсатилган.

7.2-расм. Автосервис хизматини ҳуқуқий ва меъёрий таъминловчи ҳужжатлар тизими.

Ўзбекистонда 2 бўғинда (Ўзавтосаноат корпорацияси) автомобилларга («ЎзДЭУавтоКо» автомобилларига) техник хизмат кўрсатиш ва таъмирлаш тўғрисида низоми ва аҳоли автомобилларига хизмат кўрсатиш қоидалари ишлаб чиқилган. Низомда автомобилларни техник хизмати ва таъмири асослари ва меъёрлари ва шунингдек уларни автотеххизмат корхоналарида ташкил этиш бўйича тавсияномалар келтирилади. Низомни асоси қилиб автомобилларни техник ҳолатини таъминловчи маълум бир стратегия танлаб олинади.

Қоидада эса мижоз билан ижрочи орасидаги алоқаларни, таркибларни ҳуқуқий меъёрлари келтирилади. Шунингдек, қоидадан хусусан шуларни келтириш мумкин:

а) буюртмани бажариш муддати:

- ТХК ва давлат техник қаровига тайёрлаш - 2 кун;
- жорий таъмирлаш - 15 кунга қадар;
- кузовни тўла бўяш (эскисини олиб ташлаб) - 15 кунга қадар;
- кузовни тўла тиклаш ва бўяш - 45 кунга қадар;

б) сифатни кафолати:

- ТХК - камида 10 кун;
- автомобилни, агрегатни, узелни жорий ремонт - 30 кун;
- кузовни бўяшга - 6 ой
- агрегатни қайта тиклаш - 6 ой, юрган йўли 15 минг км. га қадар;

Ҳуқуқий - меъёрий ҳужжатлар кўп бўлгани билан амалда хали сифат масаласида кўп муаммолар ҳал бўлмаяпти.

Таянч иборалар: Тизимли ёндошиш, ТХК ва таъмирлаш ишлари сифатини шакллантирувчи омиллар, Давлат қонунлари ва стандартлари, Буюртмани бажариш муддати, Сифат кафолати.

Назорати саволлари:

1. Автосервис хизматини ҳуқуқий ва меёрий таъминловчи ҳужжатлар.
2. ТХК ва таъмирлаш ишлари сифатини шакллантирувчи омилларга нима қаради?
3. Давлат қонунлари ва стандартлари.
4. Буюртмани бажариш муддати дегенда нима тушунилади?
5. Сифат қандай кафолатланади?

**4-Мавзу. АВТОСЕРВИС КОРХОНАЛАРИ ВА УЛАРНИНГ
ТАЪРИФИ.-2 соат.**

Режа;

1. Автомобил сервис хизмати.
2. Автомобилларга техник хизмат кўрсатувчи корхоналар.
3. Автомарказлар.

АДАБИЁТЛАР

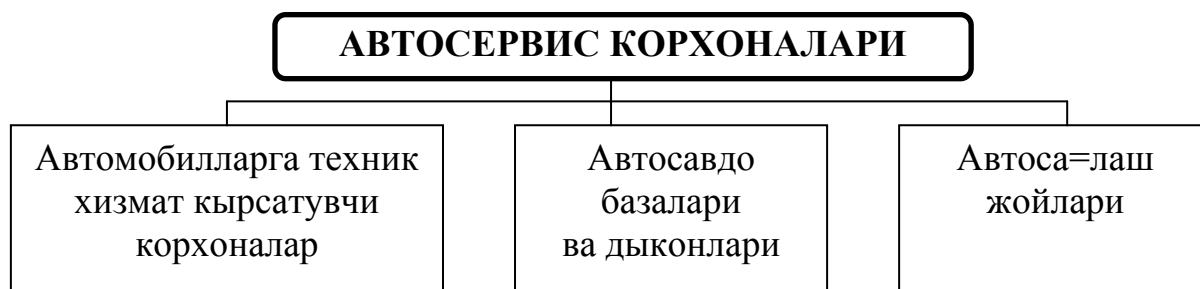
1. Ўзбекистон республикасида автомобил саноатини ривожлантириш ва уларни эксплуатациясини ташкил этиш юзасидан ҳукумат қарорлари, етук олим ва мутахассисларнинг фикрлари, чиқишлари ва илмий мақолалар (1991йилдан шу кунгача).

2. Крамеринко Г.В, Барашков И.В. Автомобилларга техникавий хизмат кўрсатиш. Тошкент. 1998 й.

3 О.Х.Хамракулов,Ш.Магдиев. Автомобилларнинг техник эксплуатацияси. Тошкент 2002 й

Табиийки, автосервис хизматининг асосий қисми махсус автосервис корхоналари кўрсатади. Бу хизматни асосий ишлаб чиқариш фаолияти бошқа, турли соҳа корхоналари (масалан, юк ва йўловчилар ташувчи автотранспорт корхоналари) ҳам бажарадилар. Лекин уларнинг улуши кўрсатилган уму-мий хизмат ҳажмида жуда оз, фақат бир неча фоизнигина ташкил қилади.

Махсус автосервис корхоналари ўз фаолиятлари ва мавжуд иқтисодий-ижтимоий тузум асосида тарихий шаклланиб ва ривожланиб келганлар ва бутун мамлакатлар ҳудуди бўйлаб шаҳарлар ва қишлоқлар, магистрал йўллари ёқалари, аҳоли зич яшовчи мавзелар, автосаёҳатчилар тўхтовчи меҳмонхоналар ва оромгоҳларда (мотелларда) жойлашганлар. Бундай корхоналар ўзлари бажарадиган хизмат турлари ва ишлаб чиқариш фаолиятига қараб қуйидаги хилларга бўлинади (3.1-расм).

Расм 1. Автосервис корхоналарининг хиллари.

Автомобилларга техник хизмат кўрсатувчи корхоналар ўз навбатида автомарказлар, автомобилларга техник хизмат кўрсатувчи станциялар (АТХКС) ва турли ишларга ихтисослашган автоустахоналар, ҳамда айрим постлардандан иборатдир.

Автомарказлар автосервис хизмати кўрсатувчи корхоналарнинг асосий, таянч-етакчи корхоналари бўлиб, асосан йирик шаҳарларда (вилоят марказларида) жойлашади ва камида 25 та, кўпи билан 100 та, хатто 200 та ишчи постларига эга бўлади. Бундай марказларни одатда автомобиллар ишлаб чиқарувчи ва улар билан савдо қилувчи компаниялар, ва шунингдек автомобиллар ва эҳтиёт қисмлари билан савдо қилишга ихтисослашган фирмалар ҳиссдорлик асосида ташкил этадилар. Автомарказлар бир неча русумдаги автомобилларни таъмирлаш ва уларга техник хизмат кўрсатиш учун зарур бўлган барча технологик жиҳозлар, махсус асбоб-ускуналар, эҳтиёт қисмлар, материаллар ва шунингдек, техник-технологик хужжатлар ва адабиётлар билан тўла таъминланган бўлади. Автомарказларнинг маълум

худудларида, вилоят туманлари, шаҳарлари ва қишлоқларида бир неча филиаллари бўлиб, марказ уларга ҳар жиҳатдан хомийлик қилади, айниқса, кадрлар малакасини ошириш, ишлаб чиқаришда янги, илғор технологияни жорий қилиш ва ҳ.к. кабилар. Демак автомарказлар автомобиллар ишлаб чиқарувчи компаниялар билан бирга автомобиллар сервис соҳасида илмий-техника тараққиётини етакловчиси ва таъминловчи, бу соҳада техник сиёсат яратувчи ва олиб боровчилардир. Автомарказ мамлакатимизда, вилоят марказлари ва йирик шаҳарларида XX асрнинг 70-80чи йилларида қурилиб ишга туширилган, биргина Тошкентда бундай марказларнинг 4таси ишлаб турибди. Автомарказларнинг кўп қисми(12таси) 1996-98 йилларда тўла такомиллаштирилиб қайта жиҳозланди.

Автомарказларда автомобиллар (янгилари ва ишлатилганлари), эҳтиёт қисмлар, автоматериаллар билан савдо қилувчи автосалонлар, базалар, омборлар, дўконлар билан бир қаторда турли техник хизмат кўрсатиш ва таъмирлаш ишларини бажарувчи кучли ишлаб-чиқариш базаси ҳам мавжуд бўлади. Автомарказларнинг таркибий қисми бўлган савдо базалари, дўконлари, омборлари ва ишлаб чиқариш участкалари ҳудудий бир жойга жойлашган ёки шаҳар, вилоят бўйлаб мижозлар учун қулай бўлган ерларга жойлашиши мумкин.

Таянч иборалар: Автотсервис корхоналари, Хизмат курсатувчи корхоналар, Автомобилларга хизмат курсатувчи корхоналар, Йўловчиларга хизмат кўрсатувчи корхоналар, Автомобилларга техник хизмат курсатиш станциялари, Шаҳардаги станциялар, Йул ёкасидаги станциялар, Автовокзал, Автостанция.

Назорати саволлари:

1. Автотсервис корхоналарининг қандай турлари мавжуд?
2. Автомобилларга техник хизмат кўрсатувчи корхоналарининг қандай турлари мавжуд?
3. Автомарказларнинг асосий вазифалари нимадан иборат?
4. Автомобилларга хизмат курсатувчи корхоналар.
5. Йўловчиларга хизмат кўрсатувчи корхоналар.
6. Автомобилларга техник хизмат курсатиш станциялари.
7. Шаҳардаги станциялар.
8. Йул ёкасидаги станциялар.

5-МАВЗУ. АВТОМОБИЛЛАРГА ТЕХНИК ХИЗМАТ КЎРСАТУВЧИ СТАНЦИЯЛАР (АТХКС)-2-СОАТ.

Режа;

1. Автомобил сервис хизмати.
2. Автомобилларга техник хизмат кўрсатувчи станциялар.
3. Автоустахоналар.

АДАБИЁТЛАР

1. Ўзбекистон республикасида автомобил саноатини ривожлантириш ва уларни эксплуатациясини ташкил этиш юзасидан ҳукумат қарорлари, етук олим

ва мутахассисларнинг фикрлари, чиқишлари ва илмий мақолалар (1991йилдан шу кунгача).

2. Крамеринко Г.В, Барашков И.В. Автомобилларга техникавий хизмат кўрсатиш. Тошкент. 1998 й.

3 О.Х.Хамракулов, Ш.Магдиев. Автомобилларнинг техник эксплуатацияси. Дарслик, Адолат 2005й

Автосервис хизматини бажарувчи асосий энг кўп тарқалган корхоналаридир. Замонавий АТХКСлари янги ва ишлатилган автомобиллар, эхтиёт қисмлар ва автомобил материаллари билан савдо қилиш, автомобилларга турли хилдаги техник хизматлар кўрсатиш, агрегатлар, деталларни таъмирлаш, ишдан чиққанларини алмаштириш, автоавариялар натижасида шикастланган автомобиллар ва уларнинг кузовларини ишлаш қобилиятини тиклаш ишлари билан шуғулланади. Шунингдек, мижозларнинг автомобилларга, уларнинг мурожатларига асосан кўчаларда, йўлларда, автомобиллар турар ва сақлаш жойларида техник ёрдам кўрсатиш, мижозларга автомобилни техник эксплуатация қилиш тўғрисида маслаҳат бериш, уларни автосервис ахбороти билан таъминлаш каби хизматлар билан ҳам АТХКС шуғулланади.

АТХКСлари ўзларининг ишлаб-чиқариш фаолияти, қуввати, бажараётган хизмат турлари ва маъмурий-ташкилий тузилишларига қараб бир неча турларга бўлинади. Шахар станцияларида кўрсатиладиган хизмат турлари халма-хил ва бажариладиган ишларнинг ҳажми ҳам каттароқ бўлиши мумкин, шунингдек, бу станциялардан фойдаланувчи автомобилларнинг сони барқарор бўлади, яъни станциялар доимий мижозларга эга бўлади.

Шахарлараро йўллар бўйларида жойлашган станцияларда аксинча, хизмат турлари чегараланган бўлиб, улар асосан техник ёрдам кўрсатиш, майда таъмирлаш ишлари, ғилдираклар ва шиналарини ямаш, дамлаш, молтор, тормоз, рул бошқармаси тизимларида, электр жихозлари асбобларида пайдо бўлган нуқсон ва носозликларни тузатиш ва шунингдек, энг кўп, зарур бўладиган эхтиёт қисмлар ва автоматриалларнинг савдоси билан шуғулланадилар.

Шуни айтиш зарурки, мамалакатимиз йўллари бўйларида жойлашган бундай АТХК станциялари айнан 90 йиллардан бошлаб ташкил этилиб ишга туширила бошланди, уларнинг сони ҳам, хизмат кўрсатиш даражаси ҳам ҳозирча аниқ талабларга хали жавоб бера олмаяпти, улар асосан енгил автомобилларга хизмат кўрсатишга мўлжалланган, юк автомобиллари, автобуслар эса деярли автосервис хизматидан фойдаланиш имкониятига эга эмаслар. Бундай ҳолат шаҳарлар автосервисига ҳам таълуқлидир. Йўл бўйидаги станцияларга хос бўлган яна бир ҳолат уларнинг йил ва сутка давомида узлуксиз ишлашларидир. Бундай станциялар хусусий ёки ширкат мулклари асосида ташкил этилиб, улардаги ишчи постларнинг сони асосан 2-5 тадан иборатдир.

Чет эл автосервиси фаолиятида йўл бўйидаги АТХКСлари кўпинча ёнилғи-мой қуйилиш станциялари (АЗС) билан ёнма-ён жойлашган бўлади ва кўпинча улар билан бир хўжаликни ташкил этадилар.

Албатта автосервис хизматини асосий қисмини шаҳарларда жойлашган АТХКСлари бажарадилар. Улар маъмурий-ташкилий тузулишларига қараб автомобиллар ишлаб-чиқарувчи ёки улар билан савдо қилишга ихтисослашган махсус компаниялар томонидан тузилган автомарказларга қарашли филиаллар ёки улар билан шартнома асосида иш юритувчи дилер-станциялар, ёхуд мустақил фаолият олиб боровчи, маъмурий-эркин АТХКСларидир. Автомарказларга қарашли станциялар ва диллерларнинг асосий вазифаси ўз компанаялари, корпарациялари томонидан ишлаб-чиқилган автомобилларни ва

улар учун эҳтиёт қисмларни сотишдир. Албатта бундай станция ва диллерлар техник хизмат кўрсатиш ва баъзи бир таъмирлаш ишларини ҳам бажарадилар, аммо бу ишлар иккинчи ўринда бўлиб, у ҳам фақат ўз фирмаси автомобилларига кўрсатилади. Шунинг учун ҳам бундай корхоналарини фирма усулида хизмат кўрсатувчи АТХКСлар деб юритадилар. Уларни кўрсатган хизматлари ҳажми салмоқли бўлиб, баъзи мамлакатларда (масалан, АҚШда) умумий хизматининг 30% га етиб боради. Мамлакатимизда бундай фирма усулига ўхшаш хизмат кўрсатувчи станциялар асосан “ЎзДЭУ” автотеххизмат” хиссадорлик бирлашмасига қарашлидир. Шуни айтиш зарурки, фирма усулида хизмат кўрсатувчи станцияларни мавқеи юқори баҳоланади, чунки уларда сотиладиган эҳтиёт қисмлар заводларда таёрланган, хизмат кафолати ишонарли, ва сифати юқори бўлади ва шунинг учун мижозлар шундай станциялар, дилерлар хизматидан фойдаланишни афзал кўрадилар. Дунёдаги барча автомобил ишлаб чиқарувчи ва улар билан савдо қилувчи компаниялар ўз мамлакатлари ичкарасида ва автомобиллари сотиладиган чет давлатларда минглаб фирма усулида хизмат кўрсатувчи автомарказлар ва дилер станцияларига эгадирлар. Айниқса, АҚШ, Европа мамлакатлари ва Япония автомобил-созлик компаниялари ташкил этган сервис корхоналари дунёга машхурдир.

АТХКС лари ўз хизмати билан боғлиқ бўлган барча ишларни, чунончи, автомобилни ювишдан тортиб то унга техник хизмат кўрсатиш, унинг асосий қисмлари ва агрегатлари, механизмларини таъмирлаганликлари учун универсал станциялар деб аталади.

Баъзи ҳолларда айрим АТХКС, айниқса шаҳар станциялари, хизматнинг айрим ишларинигина бажарадилар, масалан, аварияга учраб урилган автомобиллар кузовини тиклаш ёки автомобилларнинг агрегатлари ва деталларини таъмирлаш. Провардида бу станциялар ихтисослашган деб аталадилар. Ихтисослашиш хизмат кўрсатиладиган автомобил маркалари ва турларига қараб ҳам бўлиши мумкин, айниқса бу фирма усулида хизмат кўрсатувчи станциялар ва диллерларга хосдир. АТХКС ларининг қувватлари улардаги ишчи постларнинг сони ва бир йилда хизмат кўрсатилган автомобиллар сони билан белгиланади. Шу нуқтаи назардан келиб чиқиб станциялар кичик (15 та гача ишчи постларга эга бўлган), ўрта (16-25 ишчи постлари) ва йирик (25 дан кўп ишчи постли) хилларга бўлинади.

Албатта, барча мамлакатларда кичик ва ўрта станциялар ҳам сон, ҳам умумий қувват жихатдан ва кўрсатиладиган ялпи хизмат ҳажми ҳисобида етакчи ўринда турадилар (90 % дан юқори). Дунёдаги кўпчилик мамлакатларда АТХКС ларининг ўртача қуввати 3,5-4,5 постни ташкил этади ва улардаги ишлайдиган одамларнинг ўртача сони эса 4,5-5,5 кишидан иборатдир. Баъзи мамлакатларда, масалан АҚШда, диллер қуввати уларнинг бир йилда сотадиган автомобиллари сонига қараб белгиланади, чунончи, I- класс дилер станциялари 149 гача авомобил сотишга мўлжалланган бўлса, II- класс 150-399, III- класс 400-749, IV- класс эса 750 ва ундан кўп автомобилларга сотишга мўлжаллангандирлар. АТХКС лари маълум стандартлар ва махсус намунавий лойиҳалар асосида қурилади. Мамлакатлар бўйлаб ягона лойиҳалар қўлланилмайди, ҳар бир йирик фирмалар ўз намунавий лойиҳаларини ишлаб чиқади ва шуларга биноан ўз станцияларини қурадилар. Масалан, Германиянинг “Mercedes-Benz” фирмаси енгил ва юк автомобилларига сервис хизмати кўрсатувчи олти турдаги шаҳар станцияларининг намунавий лойиҳаларини ишлаб чиқиб, уларни амалга оширган. Улардаги ишчи постларнинг сони қуйидагича:

I - кл. 6 та

II - кл. 6+1+автосалон

III - кл. 7+2+автосалон

IV - кл. 14+3+автосалон

V - кл. 14+3+автосалон + юк автомобилларга ТХ курсатиш

VI - кл. 41+8+автосалон.

Собиқ иттифокда эса “Ленгипроавтотранс” лойиҳалаш институти 6, 11, 15, 25, 25+автосалони, 50+автосалони билан лойиҳалари, “Гипроавтотранс” институти эса постлари 15, 30, 30+автосалони билан, 50+автосалон, 75+автосалони ва 100+автосалони билан станция ва автомарказларнинг намунавий лойиҳалари ишлаб чиқиб амалга оширилган.

Йўл бўйларида жойлашган станцияларининг қуввати эса шу йўлнинг классификацияси, яъни суткасида йўлдан ўтадиган автомобилларнинг сонига қараб (5 категорияли) тоифаланади, уларни кўпчилиги кичик станциялардир.

Автоустахоналар автомобилларга техник хизмат кўрсатиш ва уларни таъмирлаш ишларини айрим механизмлар, агрегатлар ёки тизимлар бўйича бажаришга ихтисослашган кичик корхоналардир. Масалан, шиналарга ТХ кўрсатувчи ва уларни ямовчи ёки аккумуляторни зарядловчи ва таъмирловчи, енгил автомобиллар кузовларини тикловчи ва бўёвчи ва ҳ.к. Бундай устахоналар шаҳар ва қишлоқларда, йўллар бўйларида жойлашиши мумкин. Устахоналарда автомобиллар кириши учун махсус постлар бўлмайди, уларни майдони ҳам унча катта бўлмайди (40-60 м²), ишловчиларни сони эса 1-3 кишидан иборатдир. Автоустахоналар оилавий, кичик бизнесни айнан ўзидир.

Техник хизмат кўрсатиш постлари эса устахоналардан фарқли автомобилни ўзига хизмат кўрсатади ва майда таъмирлаш ишларини бажаради. Булар ҳам кичик бизнес корхоналари бўлиб уларда ишловчиларни сони 1-3 киши, постлар сони эса 1-2 дан иборат бўлиб, шаҳарлар, қишлоқлар ва йўллар бўйларида жойлашадилар.

Таянч иборалар: Автомобил сервис хизмати, Хизмат курсатиш тартиби, Автосервис соҳасида илғор чет эл тажрибаси, Автосервис корхоналари, Автоустахоналар.

Назорати саволлари:

1. Автомобил сервис хизмати.
2. Автомобилларга техник хизмат кўрсатувчи станциялар.
3. Автосервис соҳасида илғор чет эл тажрибаси.
4. Автоустахоналар.

6-МАВЗУ. АВТОСЕРВИС КОРХОНАЛАРИДА ИШЛАБ-ЧИҚАРИШНИ ТАШКИЛ ЭТИШ-2 СОАТ

Режа;

1. ТХКСларида технологик жараён.
2. Автосервис тизимининг кўп қиррали фаолияти.
3. Ишчилар меҳнатини ташкил қилиш ва бошқариш.

АДАБИЁТЛАР

1. Ўзбекистон республикасида автомобил саноатини ривожлантириш ва уларни эксплуатациясини ташкил этиш юзасидан ҳукумат қарорлари, етук олим ва мутахассисларнинг фикрлари, чиқишлари ва илмий мақолалар (1991йилдан шу кунгача).

2. Крамеринко Г.В, Барашков И.В. Автомобилларга техникавий хизмат кўрсатиш. Тошкент. 1998 й.

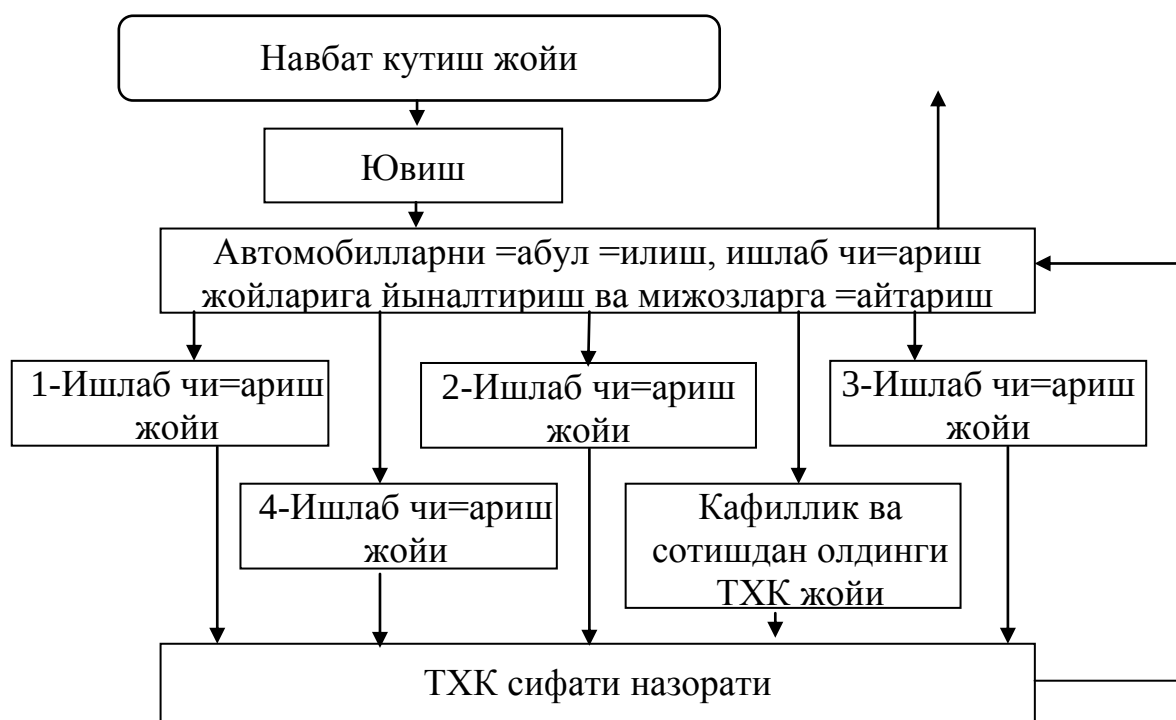
3 О.Х.Хамракулов, Ш.Магдиев. Автомобилларнинг техник эксплуатацияси. Адолат 2005 й.

Автосервис корхоналарида меҳнатни ташкил қилиш ва бошқариш масалаларини ўрганиш учун аввало уларни ташкилий тузулишлари, таркиби билан танишиб чиқамиз. Бизни қизиқтирган корхоналар табиийки автомарказлар ва АТХКС лардир.

АТХКСларида автосервис хизмат турларининг энг муҳимлари автомобилларга ТХК ва уларни таъмирлаш ҳисобланади. Хизматни бошқа турлари тижорат ва техник аҳамиятга эга бўлсада, шу икки хизматга йулдош сифатида бажарилади.

ТХК ва таъмирлаш ишлари ишлаб чиқариш биносининг махсус жиҳозланган ишчи постлари ва устаконаларида бажарилади.

Ишлаб-чиқаришни ташкил этилишининг технологияси, яъни барча ишлар бажарилишининг кетма-кетлиги, тартиби ишлаб чиқилар экан, бу технология, яъни технологик жараён рационал, энг мақсадга мувофиқ бўлиши керак.

Мақсадга мувофиқ (рационал) технологик жараён эса қуйидаги талабларга жавоб бериши лозим:

- содда ва қулай бўлиши;
- ҳаммабоп ва универсаллиги;
- ишларни якунлашга имкон бериши;
- ҳавфсизлиги;
- механизация ва автоматизация воситаларини кенг қўллашга имкон беришидир.

Автомарказлар автосервис тизимининг энг йирик ва кўп қиррали фаолиятларига эга бўлган корхоналари бўлиб уларнинг таркиби қуйидаги қисмлардан иборат дейиш мукин:

- савдо;

- автосервис ишлаб чиқариши;
- маиший-маданий хизмати;
- маъмурий бошқарув соҳаси.

Савдо қисми автомобиллар, уларга эҳтиёт қисмлар ва турли автоматериаллар, автоанжомларнинг улгуржа ва чакана савдоси билан шуғулланади ва у савдо базалари, омборлари, салон -дўконларидан ва шунингдек, ҳисобот-ахборот бўлимларидан иборат бўлади.

Автосервис ишлаб чиқариш қисми автомобилларга турли хилдаги техник хизмат кўрсатиш, уларни таъмирлаш, мижозлар билан ишлаш, моддий -техника таъминоти ишлари билан шуғулланади ва унга барча ишлаб чиқариш участкалари, технологик жиҳозлар, эҳтиёт қисмлар ва материаллар омборлари қарашлидир.

Маиший-маданий хизматини мижозлар ва ходимлар учун хизмат қилувчи ошхоналар, кафе-барлар ва чойхоналар ташкил этади.

Автомарказларнинг **маъмурий-бошқарув тизими** мулк эгалигига ва бошқа омишларга боғлиқ бўлиб, у бошқарув бошлиғи ва шунингдек бир неча бўлимлар, чунончи, кадрлар, молия-иқтисод, қурилиш-таъмирлаш, моддий-техника таъминоти, ишлаб-чиқариш ва бошқа бўлимлардан иборатдир.

Автомобиллар ишлаб чиқарувчи ва сотувчи компанияларнинг фирма усулида хизмат кўрсатувчи автомарказлари ҳам деярли юқорида келтирилган тизимлар ва бўлимлардан иборат бўлиб фақат уларни савдо қисмлари молиявий, баъзан эса маъмурий мустақилликларга эга бўлади.

Шунингдек, бундай автомарказлар мижозлар билан ишлашга, улар диққатини фирма молларига, хизматига жалб этишга катта аҳамият беради ва шу мақсадда савдо ва техник хизмат кўрсатиш соҳаларида махсус бозорни ўрганиш, мижозлар билан алоқа боғлаш ва уларнинг истак ва таклифларини ўрганиш секторларини ташкил этадилар.

Автомобилларга техник хизмат кўрсатилиш станцияларининг (АТХКС) таркибий қисми ҳам уч хил тизимдан, чунончи;

- савдо;
- техник хизмат;
- моддий-техника таъминотидан иборатдир.

Маълумки, меҳнатни ташкил қилиш, ҳар қандай бошқарувни (менежментни) асосини ташкил этди. Бунда ҳар бир ишчи ёки ходим учун у юқори самарали меҳнат қилиши мақсадида ишлаб чиқариш технологияси асосида махсус жиҳозланган, маълум санитария-гигиена қоидалари ва хавфсизлик талабларига жавоб бера оладиган ишчи ўринлар билан таъминланиши зарурдир.

Автосервис корхоналарида ишчи ўринлари қандай ташкил этилиши масаласига тўхталиб ўтирмаймиз, чунки бу масала сизларга маълум бўлган автотранспорт корхоналариникидан жиддий фарқ қилмайди. Диққатингларни меҳнатни ташкил этишни яна бир муҳим томонига, яъни меҳнатни бажарувчи ишчилар орасида тақсимлаш, масаласига қаратайлик. Масалани муҳимлиги шундаки, ишларни бажариш натижасида талаб этилган сифатнига ва юқори иш унумига эришиш талаб этилади. Шу нақтаи назардан қаралганда ТХК ва

таъмирлаш ишларини автомобил агрегатлари ва тизимлари бўйича ихтисослашган махсус бригадалар аро тақсимлаш мақсадга мувофиқ кўринади. Бунинг учун корхонада 5-6та агрегатлар ва тизимлар бўйича ихтисослашган, масалан мотор ва унинг тизимларига хизмат кўрсатувчи, электр ва электрон жиҳозларга, трансмиссия ва юриш қисми, кузов ва унинг элементларига ва ҳ.к. хизмат кўрсатувчи бригадалар ташкил этилади. Ишларни бу усулда тақсимлаш ва ташкил этиш агрегат-узел усули деб аталади ва кўпинча автомарказларда ва йирик қувватли станцияларда қўлланилади. Бу усулни афзаллиги шундаки, бир томондан иш унуми ошса (бир хил ишни бажаравериш натижасида) иккинчи томондан ишлар сифатини назорат қилиш имконияти ошади ва шунингдек, бригадалар орасида (корхонанинг ишлаб-чиқариш ресурсларини, ишчи постлари, жиҳозлар, асбоб-ускуналар, эҳтиёт қисмлар ва ҳ.к. ларни) тақсимлаш осонлашади. Меҳнатни агрегат-узел усулида тақсимлаш ва ташкил қилишни камчилиги эса автомобилни яхлит техник ҳолатига бригадалар жавоб бермайдилар.

Меҳнатни тақсимлаш ва ташкил қилишни яна бир усули, хизматларнинг турлари бўйича ихтисослашган ишчилар бригадасини шакллантириш ва ишлатишдир. Бу усулга биноан хизмат турлари-ювиш-тозалаш, техник хизмат, майда ва тез таъмирлаш, жиддий таъмирлаш, кузов ишлари ва ҳ.к. бўйича алоҳида ихтисослашган ишчилар бригадалари тузилиб ишга туширилади. Бундай бригадалар турли касбдаги ишчилардан иборат бўлиб, қабул қилиб олинган автомобил бўйича барча турдаги ишларни (ювиш ва тозалашдан ташқари) тўла бажарадилар. Ишчилар меҳнатини бу усулда ташкил қилишнинг асосий афзаллиги унинг соддалиги ва қулайлигидир. Лекин автомобил турли хилдаги хизмат учун кирган пайитларда турли бригадалар қўлига тушиб қолади ва уни “ўз” устасидан айрилиб қолиш имконияти туғилади ва бу ҳол мижозларга кўпам ёқавермайди.

Ишчилар меҳнатини ташкил қилишнинг яна бир усули комплекс бригадалардир. Бу бригадалар ҳам турли касбдаги ишчилардан иборат бўлиб, қабул қилинган автомобилдаги барча ишларни (ювиш-тозалашдан ташқари) ТХК га ёки таъмирлашга қарашлилигидан катъий назар, тўла бажарадилар. Ишчилар меҳнатини бу усулда ташкил қилинганда, ҳар бир бригада ўзлари хизмат кўрсатган автомобилларнинг техник ҳолатига ва бажарилган иш сифатига тўла жавобгарлик ҳис этадилар ҳамда “ўз” мижозларига эга бўлишга ва уларни йўқотмасликга балки кўпайтиришга ҳаракат қиладилар. Натижада бригадалар орасида мижозлар учун “кураш” рақобат пайдо бўлади, бу ҳол эса ишни сифатини ва самарасини яхшилашга хизмат қилади.

Ишчилар меҳнатини комплекс бригадалар усулида ташкил қилиниши ҳам жиддий камчиликлардан холи эмас, улардан энг кўп тарқалгани бригадаларидаги иш сифатини корхона кўламида назорат қилинишининг сустлигидир. Чунки бригадалар мижозлар билан келишган ҳолда ўз нуқсонли ишларини яширишларига имконият туғилади. Шунингдек, комплекс бригадалар орасида ишлаб чиқариш ресурсларини тенг тақсимлаш

қийинлашади ва бу хол эса жамоада маънавий-рухий ҳолатни таранглашишига олиб келиши мумкин.

Баён қилинганлардан кўриниб турибдики ишчилар меҳнатини ташкил қилиш осон иш эмас, барча қўлланилган усуллар ўз афзалликлари билан бир қаторда жиддий камчиликларга ҳам эгадирлар.

Амалда автосервис корхоналарининг тажрибаларида баён этилган усулларни барча хиллари ёки уларни бир-бири билан қоришмаларини, комбинацияларини учратиш мумкин. Меҳнат жамоасини, ходимларини бошқариш масаласига келсак унинг илмий асослари ва амалиёти бир-бири билан боғлиқ бўлган икки жихатларни-яъни ижтимоий-иқтисодий ва ижтимоий рухий (психологик) муаммоларни ўз ичига олади.

Агар бошқаришни ижтимоий-иқтисодий томони ишлаб чиқаришни технологияси ва ташкил этилиши, шунингдек корхоналар таркибини ўз ичига олса, ижтимоий-рухий (психологик) жиҳати эса ишчилар ва ходимларнинг ўз вазифаларини бажарилишдан қониқишлари ва шунингдек, самарали меҳнат қилиш мезонларини (мотевация труда) ўз ичига олади.

Шунга кўра гарчи бошқаришнинг назарияси ва амалиёти турли шароитларда ягонадек кўринсада, ўз таркиби жиҳатидан ҳам фан ва ҳам санъат сифатида намоён бўладилар.

Хар қандай бошқаришнинг бош мақсади, ҳар бир ходимни ўз ишчи ўринида самарали меҳнат қилишга эришиш ва натижада юқори сифати маҳсулот чиқариб ёки хизмат кўрсатиб ишлаб чиқаришнинг юқори ва барқарор самадорлигини таъминлашдир. Ахир ҳар қандай техника ва технологияни, улар қанчалик ўта замонавий бўлмасин, одамлар бошқарадилар, охирида ишни мувофақиятини таъминлайдилар.

Бошқариш санъати бу инсонларни бошқариш санъатидир. Инсонларнинг юқорида кўрсатилган жиҳатлари, меҳнат фаоллиги, меҳнат қилиш мезонлари, ҳар бир халқнинг этнопсихологик хусусиятлари билан боғлиқдир. Ишчининг (ходимнинг) меҳнат фаоллиги уларнинг ишга, ўз вазифасини бажаришга маъсулият билан қарашига, ғайрат ва кўтаринки рух билан меҳнат қилишга яқинлашишини билдиради.

Ишчининг (ходимнинг) фаоллиги унинг ўз меҳнати натижаларидан қанчалик манфаатдор эканлигига, яъни меҳнат қилиш мезонларига боғлиқдир.

Меҳнат қилиш мезонлари эса ҳар бир ишчи, ходимнинг шахсий манфаатлари блан корхона ёки фирманинг манфаатларини уйғунлашишига хизмат қилувчи, уларнинг меҳнатга бўлган муносабатларини белгиловчи, иштиёқ, кўтаринки рух, хатто шавқ-завқ билан ишлашга ундовчи моддий, маънавий, рухий ва инсоний омиллардир.

Бундаги омиллар: моддий меҳнат ҳақи турли мукофотлар, маънавий малакасини ошириш, унвонлар, хизмат поғонаси бўйлаб кўтарилиши ва ҳ.к., рухий-жамоада тоза, яхши кайфият муҳитини яратиш, инсонни ижтимоий муҳофаза қилиш ва оилага кўмаклашиш каби чора-тадбирларни билдиради.

Шуни айтиш лозимки ишчини(ходимни) меҳнатга қизиқтириш (меҳнат қилиш мезони) қадим замонлардан буён иқтисодиёт назариясининг бош

масалаларидан бири бўлган ва мавжуд ижтимоий-сиёсий тузимнинг моҳиятига қараб амалга оширилган.

Масалан, қулдорлик жамиятида, қулга бошпана берилса, қорни тўйдирилса ва у ўлдирилмаса, қул ўз хўжасига ишлайверган. Феодал жамиятида эса қулга ўз уйи ва оиласига эга бўлишига руҳсат берилган, қул ўз оиласи билан хўжайини хўжалигида меҳнат қилган. Капиталистик тузум пайдо бўлиши билан манифактура саноати, завод ва фабрикалар қурилиб ишга туширилган ва кечаси қулларни бир қисми бу жойларда ёлланма ишчилар сифатида меҳнат қилабошлашган. Яна бир қисми эса ер эгаларидан кичик ерларни ижарага олиб, ўз хўжаликларига эга бўлганлар, ерсиз қуллар эса илгаригидек ўз хўжайинлари (энди улар помешиклар деб аталган) ерларда ишлайверишган.

Бизнинг тарихимизда бўлган совет социалистик жамиятида эса барча мулк ер, сув, ишлаб чиқариш воситалари, қазилма бойликлар давлат мулки деб эълон қилинган ва аҳолининг ишга яроқли қисми шу мулкларда мажбурий меҳнат қилишга сафарбар этилган. Аввалги жамиятларда ер эгалари, помешиклар ва заводчи-фабрикант капиталистларга қулларча меҳнат қилган халқ энди давлат қулларига айланишган, бошқариш маъмурий буйруқбозлик усулида олиб борилган. Бу усулни моҳияти шундан иборатки, бошқаришнинг барча поғоналар бўйлаб энг муҳим қарорлар унинг юқори бўғинида қабул қилинган, пастки бўғинлар эса фақат юқорини кўрсатмаларини бажаришлари зарур бўлган. Табиийки бундай бошқариш тизими самарали бўлаолмайди, бўлмаган ҳам, чунки оммавий ишчилар, ходимлар ва мутахассислар қарорлар қабул қилиш ва ўз корхоналарини бошқариш ҳуқуқларидан маҳрум этилган, уларни ташаббус ва ижодий меҳнат қилиш хоҳишларини сўндирган.

Инсониятни тарихий тажрибаси шуни кўрсатадики, меҳнатга бўлган қизиқиш, иштиёқ икки ўзаро бир-бирига боғлиқ тоифалар (категориялар)га асосланган бўлиши зарур экан, яъни ишчи меҳнатдан моддий ва маъновий манфаатдор бўлиши билан меҳнат озод, эркин ҳар қандай мажбурлаш, асоратдан қутилган бўлиши ва инсонни табиий эҳтиёжига, масалан, ейиш-ичиш, нафас олиш ва ҳ.к. кабиларга айланиши зарур экан.

Шуни таъкидлаш лозимки, меҳнат қилиш мезони ҳозир “инсоний”лаштирилган бўлиб, у ҳар қандай бошқаришнинг асосини ташкил этади. Шу аснода унинг маънавий қизиқтирувчи таркибига кирган қуйидаги элементларини алоҳида кўрсатиб ўтиш зарур:

1. Корхона ўз ишчи-ходимларига қўйган аниқ ва равшан талабларга эга бўлиши шарт;
2. Корхонада барча ишчи-ходимлар учун (жумладан, раҳбарлар учун ҳам), қатъий риоя қилинадиган ягона хизмат қоидалари бўлиши ва ишлаши зарур;
3. Ишчи ходимларни доимо ўқитиш, малакаларини мутасил ошириш;
4. Ижодга йўл очиш ва уни доимо рағбатлантириш.
5. Ишчи-ходимларни ўз корхонаси, фирмасига садоқатли руҳда тарбиялаш.

Умуман олганда иқтисодни, корхонани ва ҳар қандай меҳнат жамоасини бошқаришни қатор ижобий, маъқул бўлган тажрибалари Ғарбда ҳам Шарқда ҳам мавжуд. Уларни ўрганиш ва билиш зарур, аммо тўла қабул қилиб

бўлмайди, чунки айрим ижобий ютуқлар айрим халқлар (немислар, японлар) миллий рухлари хусусиятларигагина (этнопсихологик) боғлиқдир.

Таянч иборалар: Технологик жараён, Автомарказлар таркиби, Савдо, Автосервис ишлаб чиқариши, Майший-маданий хизмати, Маъмурий бошқарув соҳаси, Мехнатни тақсимлаш ва ташкил қилиш, Бошқариш санъати

Назорати саволлари:

1. Мақсадга мувофиқ (рационал) технологик жараён эса қандай талабларга жавоб бериши лозим?

2. Автосервис тизимининг энг йирик ва кўп қиррали фаолиятига эга бўлган автомарказлар таркиби қандай қисмлардан иборат?

3. Савдо соҳаси нима фаолият юритади?

4. Автосервис ишлаб чиқаришининг асосий вазифалари нимадан иборат?

5. Майший-маданий хизматининг асосий вазифалари нимадан иборат?

6. Маъмурий бошқарув соҳасининг асосий вазифалари нимадан иборат?

7. Мехнатни тақсимлаш ва ташкил қилиш деганда нима тушунилади?

8. Бошқариш санъати нима?

7-МАВЗУ. АВТОСЕРВИС КОРХОНАЛАРИНИНГ ИШЛАБ-ЧИҚА-РИШ УЧАСТКАЛАРИ ВА ТЕХНОЛОГИК ЖИҲОЗЛАРИ-2 СОАТ.

Режа;

1. ТХКСларида автомобил сервис хизматини ташкил қилиш

2. Автосервис корхоналарининг ишлаб-чиқариш участкалари ва технологик жиҳозлари.

3. Технологик жиҳозлар сонини ҳисоблаш.

АДАБИЁТЛАР

1. Ўзбекистон республикасида автомобил саноатини ривожлантириш ва уларни эксплуатациясини ташкил этиш юзасидан ҳукумат қарорлари ва илмий мақолалар (1991йилдан шу кунгача).

2. Крамеринко Г.В, Барашков И.В. Автомобилларга техникавий хизмат кўрсатиш. Тошкент. 1998 й.

3 О.Х.Хамракулов, Ш.Магдиев. Автомобилларнинг техник эксплуатацияси. Адолат 2005 й.

Автомобилларни ўзида бажариладиган ишлар пост ишлари деб аталади ва махсус постларда бажарилади. Автомобиллардан чиқариб олинган агрегатлар, асбоб-ускуналар ва турли қисмлар эса махсус устахоналарда таъмирланади ва созланади. АТХКСларда ишлаб-чиқаришини ташкил этиш технологияси автомобилни тозалаш-ювиш-йиғиштириш, қабул қилиш учун кўриб чиқиш ва зарур бўлган ҳолларда автомобилни диагностика постидан ўтказиб бажариладиган ишлар ҳажмини олдиндан тахминий аниқлаш ҳамда уларни бажариш шартларини мижоз билан келишишдан бошланади. Шунини айтиш зарурки, қайси ва қандай ишларни бажарилишни танлаш ва буюриш мижознинг ҳуқуқидир. Бунда, албатта сервис ходими унга малакали тушинтириш ёрдамини кўрсатиши мумкин.

Мижоз билан сервис қабул қилувчи мутахассиси барча асосий масалалар (ишлар ҳажми, бажариш муддати ва хизмат нарҳи) бўйича келишилиб керакли хужжатлар тўлдирилгандан сўнг (техник ҳолат далолатномаси, буюртма-наряд) автомобил ТХК ёки таъмирлаш минтақасига (участкасига) жўнатилади. Биринчи навбатда таъмирлаш ишлари бажарилиб сўнгра ТХК ишлари бажарилади.

Барча буюртма-наряддаги ишлар бажарилиб бўлингандан сўнг автомобил техник назоратдан ўтказилиб эгасига топширилади. ТХК ва таъмирлаш ишлари ҳажми мижознинг талаби ва хохишига қараб, ўзгариши, кўп вариантли(8-10) ҳоллари бўлиши мумкин, масалан, ТХКни тўла ҳажмда бажариш ва таъмирлаш, ТХКни айрим ишлари билан таъмирлаш ишларини бажариш ва ҳ.к.

Шуни таъкидлаш керакки, ҳамма ҳолларда ҳам автомобилни ювиш тозалаш, қабул қилиб кўздан кечириш ишлари бажарилади, хавфсизликни таъминловчи механизмлари ва тизимлари диагностика қилинади, зарурат бўлса чуқур диагностика қилиб сўнг ишчи постларга ёки кутиш жойларига жўнатилади.

Одатда қабул қилиш ва техник-назорат қилиниб эгасига топширилиш постлари бирлаштирилган бўлиб бир жойда автомобил бир мутахассис томонидан ҳам қабул қилинади ва ҳамда эгасига топширилади.

Айрим ишчи постлари баъзи ишларни бажаришга ихтисослашган бўлишлари мумкин, масалан, мойлаш ва мойларни алмаштириш пости, тормозларни текшириш ва созлаш, олдинги ғилдиракларни ўрнатиш бурчакларини назорат қилиш ва созлаш постлари ва ҳ.к.

ТХК ва таъмирлашнинг барча умумий ишлари, чунончи, созлаш, қотириш, агрегатлар, қисмларни ўрнидан ажратиб олиш ва ўрнига қўйиш ва ҳ.к кабилар бажариладиган постлар универсал постлар деб аталади ва кўпчиликни ташкил этади.

Кичик қувватли станцияларнинг(2-6 постли) постлари асосан универсал постлардан иборатдир.

Йирик ва баъзан ўрта қувватли АТХКСларида автомобиллардаги майда таъмирлаш ишларини (3 ишчи соатгача) бажариш учун алоҳида,кириш ва чиқиш учун қулай бўлган жойда, махсус махсус постлар ажратилади. Бунда автомобиль ювиш-тозалаш ва қабул қилувчи билан келишган ҳолда бўш турган постга киритилади ёки бўши бўлмаган ҳода кутиб турилади. Шу жойни ўзида, айнан шу постда, барча ишлар бажарилади ва автомобил чиқиб кетади.

Баъзан, асосан чет амалиётида,шу постларни қаторида ўз-ўзига хизмат кўрсатиш постлари ҳам ажратилади, яъни мижоз ўзи ёки ёрдамчиси билан ўзлари мўлжалланган ишларни ўзлари бажариб олишади. АТХК корхоналари ишлаб-чиқариш технологиясининг муҳим элементлари бу жараёнларни механизациялаштириш, автомотизациялаштириш ва компьютерлаштиришдир.

Механизациялаштириш ҳар хил турдаги механизациялаштириш жиҳозларидан унумли фойдаланиш бўлса, автомотизация қўлланилганда технологик жараёнлар ишларини бажарувчи машина ёки машиналар жамламаси шу ишларни бажарибгина қолмай, балки шу технологик жараённи бошқариб ҳам боради. Технологик жараённи бошқариш инсонлар томонидан ишлаб чиқилган махсус дастурлар ёрдамида бажарилади.

Автосервис соҳасида автомобилларни ювиш, диагностика қилиш, омбор хўжаликларида автоматизацияни қўллаш мақсадга мувофиқдир. Компьютерлаштириш эса барча ҳисоб-китоб, ахборот олиш ва уни сақлаш ва

тарқатишда ўзига хос воситадир. Хаммабоп технология дейилганда унинг кўп маротаба, бошқа жойларда ҳам қўллаш имконияти мавжудлиги тушунилади, универсаллиги дейилганда турли-моделдаги, типдаги автомобилларга хизмат кўрсатишда ҳам шу технологияни қўллаш мумкинлиги тушунилади.

Технологияни яқунловчанлиги эса автомобил ҳар бир участкадан ўтган пайтда шу участкада мўлжалланган барча ишлар тўла бажарилиши зарурлигини билдиради.

Албатта рационал мақсадга мувофиқ технологияда меҳнат унуми ва сифати юқори бўлишлиги зарур ва шарт. Автосервис хизмати кўрсатувчи йирик компаниялар, фирмалар ўзларининг автомарказлари, АТХКСлари ва дилер станциялари учун ишлаб-чиқариш жараёнларининг ташкил этилишини турли вариантларини ишлаб-чиққанлар ва қўллаганлар.

Автосервис корхоналарининг ишлаб-чиқариш участкалари ва технологик жиҳозлари.

Автосервис корхоналарининг ишлаб-чиқариш участкалари ва уларга ўрнаштирилган технологик жиҳозлар таркиби ва сонли шу корхоналарнинг қувватига, ишлаб чиқаришининг ихтисосланганлигига боғлиқдир.

Автомобилларга тўла равишда (комплекс) хизмат кўрсатувчи корхоналарда қуйидаги ишлаб чиқариш участкалари ташкил этилади:

- автомобилларни ювиш ва қуриштиш;
- автомобилларни ТХК га қабул қилиш ва уларни эгасига топшириш;
- махсус диагностика участкаси;
- техник хизмат кўрсатиш постлари;
- таъмирлаш ва агрегатларни алмаштириш постлари;
- кузов элементларини (эшиклари, канотлари, бамперлари ва ҳ.к.) таъмирловчи постлар;
- автомобил агрегатлари, узеллари, приборлари ва жиҳозларини таъмирловчи устахоналар;
- агрегатлар ва деталларни таъмирловчи;
- ғилдираклар ва шиналарга хизмат кўрсатувчи;
- аккумуляторларни таъмирловчи ва зарядка қилувчи;
- электр жиҳозларига хизмат кўрсатувчи;
- двигателнинг таъминот тизими приборлари (карбюратор, инжектор, бензонасос ва ҳ.к.) га хизмат кўрсатувчи;
- кузовни таъмирлаш комплекси (тунукасозлик, пайвандлаш, арматура, бўяшга тайёрлаш, бўяш ва қуриштиш).

Автомарказларда, йирик ва ўрта АТХК станцияларида юқорида келтирилган ишлаб чиқариш участкаларининг барчаси тўла ва мустақил равишда ташкил этилади. Лекин унинг бир қанча вариантлари ҳам бўлиши мумкин, масалан, майда таъмирлаш ишлари (3 ишчи-соат ҳажмигача) ТХК постларида ёки алоҳида, киришга ва чиқишга қулай бўлган постларда баъзан бажарилади. Баъзи устахоналар кичик АТХКС ларда бирлаштирилади, масалан, аккумулятор устахонаси электр жиҳозлари устахонаси билан, Таъминот тизими асбобларини таъмирлаш агрегатлар устахонасида бажарилиши мумкин.

Шунингдек ТХК ишлари таъмирлаш ишлари билан бирга бир участка постларида ташкил этилиши ҳам мумкин.

Автомобилларни ювиш тозалаш ва қуритиш участкаси автомобиллар салонини йиғиштириш ва тозалаш, моторни ва кузовни ҳар томондан, шунингдек остидан ҳам ювиш, кузовни қуритиш ва жило бериш (полировка) ишларини бажаради. Замонавий АТХКС ларда бу ишларини бажарувчи участкалар керакли жихозлар ва сув тозалагич иншоатлари билан таъминланади. Бу участка корхонанинг қуввати ва имкониятига қараб механизациялашган ёки қўлда, шланг ёрдамида ювадиган бўлиши мумкин, аммо автомарказлар, йирик ва баъзи ўрта қувватли АТХКСларда ювиш участкаси албатта механизациялашган, баъзида эса, автомотизациялашган бўлади.

Автомобилларни қабул қилиш ва эгасига топшириш участкасида қуйидаги ишлар бажарилади: автомобилни ташқи кўринишини кўздан кечириш, эгаси носоз деб айтган агрегатлар ва узелларни текшириб кўриш, шунингдек барча хавфсизликни таъминловчи орган ва механизмларни текшириб кўриш мажбурий равишда бажарилади. Шунингдек, автомобилни умумий техник ҳолатини кўрсатувчи агрегатлар ва қисмлар ҳам, мижознинг буюртмасидан қатъий назар кўриб чиқилади.

Барча бажариладиган ишларни тахминий ҳажми, бажариш муддати ва нархи белгиланади ҳамда мижоз билан келишилади, сўнгра хужжатлар расмийлаштирилади. Автомобилни эгасига топширишда эса буюртмада кўрсатилган ишларини бажарилганлиги, автомобилни бутунлиги ва ташқи кўриниши текшириб чиқилади. Автомобилларни қабул қилишда ва уларни эгасига топширишда диагностик жихозлар ёки асбобларни қўллаш мақсадга мувофиқдир.

Махсус диагностика участкаси автомобилларни, уларни агрегатларини, механизмлари ва тизимларининг техник ҳолатини аниқлаш, баҳолаш билан шуғулланади.

Диагностика жараёнида техник ҳолатни аниқлаш автомобилни қисмларга ажратмасдан, махсус дастурларга асосан жихозлар, ўлчов ва назорат асбоблари ёрдамида бажарилади. Диагностика ТХК ва таъмирлашнинг муҳим элементи ва назорат ишларининг асосий қисми бўлиб, уни билиб қўлланилса меҳнат сарфи камаяди ва иш унуми ошади. Энг муҳими бажарилган ишнинг сифати ва автомобилларнинг техник ҳолати яхшиланади.

ТХК постлари профилактик, яъни тўсатдан, кутилмаганда автомобилда носозликлар, бузулишлар содир бўлиши эҳтимолини олдини олиш ишларини бажариш учун мўлжаллангандирлар. Маълумки, бу ишлар текширув-назорат, қотириш-махкамлаш, сошлаш, мойлаш ва майда таъмирлаш ишларидан иборат бўлиб, керакли технологик жихозлар билан таъминланган постларда, махсус кўриш ариқчалари устида ёки кўтаргичлар, эстакадаларда бажарилади. ТХК участкасининг айрим постлари, баъзи ишларни масалан мойлаш, олдинги ғилдиракларни ўрнатиш бурчакларини текшириш ва сошлаш, чиқинди газлар захарлилигини меъёрига келтиришга ихтисослашган бўлиши мумкин. Бу участка постларининг ихтисослашганлиги ёки барча ишларни бажаришга мўлжалланганлиги корхонанинг қувватига, ишлар ҳажмига ва уларни ташкил этиш усулига боғлиқдир.

Таъмирлаш ва агрегатларни алмаштириш постлари автомобилларнинг агрегатлари, узеллари ва тизим қисмларида содир бўлган бузулишлар, носозликларни тузатиш учун хизмат қилади. Кўп ҳолларда бу бузулишлар ва носозликларни оддий созлаш ёки қотириш билан бартараф этиб бўлмайди, бунинг учун ўша агрегат ёки узел автомобилдан ечиб олинади, баъзи бир қисмлар алмаштирилади ёки махсус устахоналарда таъмирланади.

Таъмирлаш постлари ҳам махсус жиҳозланган кўриш ариқчалари, бир неча тиргакли кўтиаргичлар ёки эстакадалардан иборатдир. Баъзан таъмирлаш ишларини бажаришда автомобилни кўтарилиши ёки уни остида иш бажариш талаб қилинмайди, масалан, свечани ёки карбюраторни алмаштиришда иш махсус ажратилган оддий жойларда бажарилиши мумкин. Таъмирлаш участкаси кўтарувчи ва ташувчи кранлар, қўл билан бошқарилувчи таллар ёки электроталлар билан жиҳозланади ва кўчма домкратлар билан таъминланади.

Баъзан енгил автомобил кузовларининг шикастланган элементларини (эшиклари, канотлари, бамперлари ва ҳ.к.) тўғрилашга ёки текислашга, пайвандлашга ва жойида бўяшга тўғри келиб қолади. Автомарказларда, йирик ва ўрта қувватдаги станцияларда бу ишларни бажаришга махсус ажратилган ва жиҳозланган постлар ажратилади.

Ўз табиатига кўра постларда бажарилиши мақсадга мувофиқ эмас ёки мумкин бўлмаган таъмирлаш ишлари юқорида айтиб ўтилгандек махсус таъмирловчи устахоналарда бажарилади.

АТХКСлардаги бу устахоналарнинг таркиби ва сони шу корхонанинг қувватига ва йиллик бажариладиган ишлар ҳажмига боғлиқдир.

Агрегатларни таъмирлаш ва механика участкаси ёки цехида моторлар, узатмалар қутиси илашиш муфтаси, олдинги ва орқа кўприклар, редуктор, рул механизмлари ва бошқа узелларни қисмларга ажратиш ва йиғиш, айрим деталларга, масалан, тирсакли вал, мотор блоки ва ҳ.к.ларга турли хилдаги механик, электро гальваник, чилангарлик каби ишловлар берилади ва синалади.

Аккумулятор устахонасида эса аккумуляторлар батареясига хизмат кўрсатилади, таъмирлангандан сўнг янгидан зарядланади, дистилланган сув ва электролит тайерланади. Таъмирлашга яроқли аккумуляторлар батареяси автомарказлар, йирик АТХКСлар ёки махсус ихтисослашган устахоналарда корпусини алмаштириб ёки мастика қуйиб тузатиш, пластинкалари ва сепараторларини алмаштириш, кўргошинли сеткалари ва клеммаларини қалайлаш, кавшарлаш билан таъмирланиб ишлаш қобилияти тикланади.

Электротехника ёки электр жиҳозларини таъмирловчи устахонада эса электр ва электрон жиҳозлар, агрегатлар (генераторлар, стартерлар, турли узатма электромоторлари, электрон моторлар ва ҳ.к.) ва бошқа назорат-ўлчов асбоблари текширилиб кўрилади ва зарурат бўлганда таъмирланади. Шуни таъкидлаш лозимки, бу жиҳозларни носозлиги автомобилларни ўзида, таъмирлаш постларида тозалаш, қотириш ва созлаш ишлари билан батараф этилиши иложи бўлмаган ҳоллардагина бу устахонага келтирилади. Таъмирлашга келтирилган агрегатлар аввал махсус жиҳозларда текширилиб кўрилиб, сўнгга қисмларга ажратилади, ювилади, тозаланади, қуритилади ва

дефектовка қилинади, яъни яроксизлари янгисига ёки яроклисига алмаштирилади, баъзилари таъмирланади ва яна йиғилиб синаб кўрилади.

Таъминот тизими асбоблари ва жиҳозларини таъмирловчи устахонада эса ёнилғи насоси, карбюратор, инжекторларни қисмларга ажратиб, ювиб, тозалаб, яроксиз деталларини алмаштириб сўнгра қайтадан йиғиб текшириб ва синаб кўрилади.

Кузовларни таъмирлаш устахонаси барча устахоналардан энг каттаси бўлиб, ундаги ишларининг ҳажми ва мураккаблиги кўп вақтни талаб қилади. Шунинг учун бу устахонанинг майдони энг катта, ундаги ишчиларнинг сони нисбатан энг кўп бўлади. Кузов устахоналари автомарказларда, йирик АТХКСлари ва шунингдек шикастланган кузовларни тиклашга ихтисослашган махсус станцияларда ташкил этилади.

Кузов устахоналари бир неча мустақил ишлаб-чиқариш участкаларидан чунончи тунукасозлик, бўяшга тайёрлаш, бўяш ва қуриштириш ва арматураларни таъмирлаш жамламасидан ибюоратдир. Бу устахонага кузов барча агрегатлар ва осма қисмлардан ажратилган ҳолда келтирилади. Кузовни таъмирлаш тунукасозлик участкасидан бошланади. Бу жойда урилиб шикастланган кузовлар махсус жиҳозларда, винтли, гидравлик тортмаларда тортилиб тўғриланади, занглашга учраб чириган жойлари ва деформация эзилиб, тўғрилашни иложи бўлмаган қисмлари автоген ёрдамида кесиб ташланади. Олиб ташланган жойларга эҳтиёт қисмлар ёки махсус тайерланган ямоқлар пайвандланади. Пайвандлаш карбонат ангидридли химояли муҳитда, ярим автомат электр ёйли қурилмаларда бажарилади. Кузов панеллари ва ўзақларининг ёрилган ва узилган жойлари ҳам шу электр ёйли пайвандлаш усули ёрдамида уланади.

Кесишда эса автоген усули билан бир қаторда пневматик юритмали айланма кесгичлар қўлланилади. Кузов деталларини бир-бирига улашда контакт нуқтасимон электр пайвандлаш усуллари ҳам қўлланилади.

Тўғриланган ва уланган кузов сўнгра пайвандлаш чокларидан тозаланади ва обдан махсус асбоблар ёрдамида қўл зарбаси билан текисланади. Узел-кесил тўғриланган, нафис холгача текисланган ва тазаланган кузов бўяшга тайерлаш участкасига ўтказилади. Бу жойда кузов сатхидан бўёқлари иложи борица қириб, сидириб ташланади, кумқоғоз билан ишқаланиб тозаланади. Нотекс жойлари ва тирқишлари махсус шпаклевка билан текисланади, сўнгра кузов бўяш участкасига ўтказилади.

Бўяш жойи алоҳида ёпик герметик камера бўлиб, у ишончли ҳаво суриш ва хайдаш асосида ишловчи вентилятор билан жиҳозланади. Бу камерада кузов сатхига аввало хомаки бўёқ грунт сепилади, корпусига шовқинга ва занглашга қарши ишлов берилади ва махсус пуркагич пистолетларда бўёқ сепилади. Нитроэмалли бўёқлар тез, 20 минут ичида, паст ҳарорат(18-20°C)да қуриштирилади, агар синтетик эмал бўёқлар ишлатилса, қуриштириш учун кузовни 110-130°C ҳароратли камерада 30-50 минут ушлаб туришга тўғри келади.

Бўёқларни тайёрлаш, ранг ва жилосини аниқлаш компьютерлар ёки махсус тайёргарликга эга бўлган мутахассислар ёрдамида бажарадилар. Кузов жамламасининг яна бир участкаси арматура участкаси бўлиб, бу жойда эшиклар, капотлар, багажник ошиқ-мошиқлари, кулфлар, ойналарини кўтариш-тушириш механизмлари таъмирланади.

Шунингдек кузов жамламасида ёки алоҳида мустақил кузов ичидаги ўриндиқлар ва суянгичларни таъмирловчи, радиатор ва ёнилғи бакларини кашарловчи участкалар ҳам бўлиши мумкин.

Автомарказлар ва АТХКС ларда маъмурий-маиший хоналар қатори мижозлар учун алоҳида хона, эҳтиёт қисмлар омборлари ва савдо дуконлари, салонлари бўлиши шарт. АТХКС ларнинг технологик жиҳозларига келсак, улар ишчи постлари сони ва ихтисослашганлигига қараб махсус ишлаб чиқилган технологик жиҳозлар ва махсус асбоблар табелига асосан жиҳозланади. Табелда станциянинг қувватига қараб ҳар бир керакли технологик жиҳознинг номи ва сони кўрсатилади.

Дилер станцияларида эса ҳар бир постда ишловчи ишчилар сони ва улар учун керакли асбоб-ускуналар жамламаси ҳам келтирилади.

Зарур технологик жиҳозлар сонини ҳисоб-китоб йўли билан ҳам топса бўлади. Бунинг учун улар икки турга ажратилади: смена давомида узлуксиз ишлатиладиган (ювиш-машиналари, пайвандлаш аппаратлари, механик дастаклар ва ҳ.к. ва вақти-вақти билан ишлатиладиган (диагностик жиҳозлар, кўтариш ва юк кранлари ва ҳ.к. жиҳозлар).

Узлуксиз ишлатиладиган жиҳозларни куйидаги формулага асосан ҳисоблаб чиқса бўлади:

$$Q = \frac{T_{\text{ж}}}{\Phi_{\text{ж}}} = \frac{T_{\text{ж}}}{D_{\text{йх}} T_{\text{сх}} C_{\text{Жх}} P}$$

Бунда:

$T_{\text{ж}}$ - шу жиҳоз ёки жиҳозлардаги бажариладиган ишларнинг йиллик ҳажми, ишчи-соат;

$\Phi_{\text{ж}}$ - бир жиҳозни бир йилдаги ишлаш вақти фонди, соат;

$D_{\text{йх}}$ - йиллик иш кунлари;

$T_{\text{с}}$ - ишчи сменанинг давомийлиги, соат;

C - ишчи сменалар сони;

$Ж$ - жиҳоздан унумли фойдаланиш коэффициенти (0,6-0,9);

P - шу жиҳозда бир вақтда ишлайдиган ишчилар сони, ишчи.

Ишлаб чиқариш анжомлари (дастгоҳлар, токчалар, тумбочкалар ва ҳ.к.) миқдори сменада энг кўп ишловчи ишчилар сони билан аниқланади. Корхонада бажариладиган оғир ишлар биринчи навбатда, автомобилларни ювиш, кўтариб-кўриш, қисмларга ажратиш ва йиғиш, кўтариш-ташиш ишлари механизациялаштирилади.

Таянч иборалар: АТХКСларда ишлаб-чиқаришини ташкил этиш технологияси, Мижоз, Срвис корхонасининг қабул қилувчи мутахассиси, Техник ҳолат далолатномаси, Буюртма-наряд, Кичик қувватли станциялар, Йирик ва ўрта қувватли АТХКСлар, Ўз-ўзига хизмат кўрсатиш постлари, Тўла равишда (комплекс) хизмат кўрсатувчи корхоналар, Технологик участкалар, Технологик жиҳозлар сони

Назорати саволлари:

1. АТХКСларда ишлаб-чиқаришини ташкил этиш технологияси деганда нима тушунилади?
2. Мижоз ва сервис корхонасининг қабул қилувчи мутахассиси тамонидан қандай ҳужжат тузилади?
3. Техник ҳолат далолатномаси ва буюртма-наряд нима?
4. Кичик қувватли станциялар деб қандай станцияларга айтилади?
5. Йирик ва ўрта қувватли АТХКСлар деб қандай станцияларга айтилади?
6. Ўз-ўзига хизмат кўрсатиш постлари деб қандай постларга айтилади?
7. Тўла равишда (комплекс) хизмат кўрсатувчи корхоналар деб қандай корхоналарга айтилади?

8. Технологик участкаларнинг қандай турлари мавжуд?
9. Технологик жиҳозлар сони қандай аниқланади?

8-МАВЗУ. ФИРМА УСУЛИДАГИ АВТОСЕРВИС ХИЗМАТИ-2СОАТ

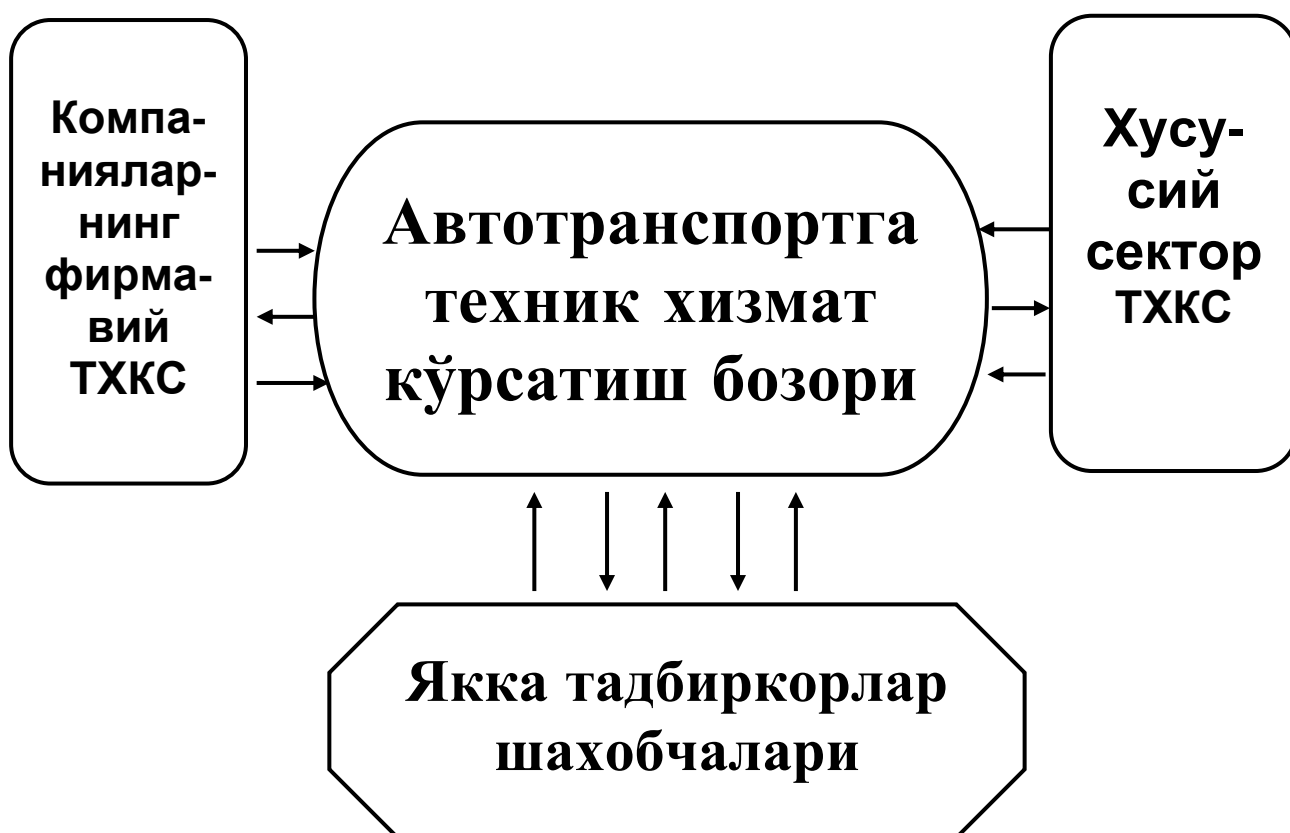
Режа;

1. Фирма усулидаги автосервис хизмати.
2. Фирмавий усулда автосервис хизматини ташкил этиш.
3. Ўзбекистоннинг сервис хизмати кўрсатувчи корхоналари.

Адабиётлар:

1. Ўзбекистон республикасида автомобил саноатини ривожлантириш ва уларни эксплуатациясини ташкил этиш юзасидан ҳукумат қарорлари, етук олим ва мутахассисларнинг фикрлари, чиқишлари ва илмий мақолалар (1991йилдан шу кунгача).
2. Крамеринко Г.В, Барашков И.В. Автомобилларга техникавий хизмат кўрсатиш. Тошкент. 1998 й.
3. О.Х.Хамракулов, Ш.Магдиев. Автомобилларнинг техник эксплуатацияси. Адолат 2005й.
4. «Ўзбекистон Республикаси автомобил транспорти ҳаракатдаги таркибининг техник хизмати ва таъмири ҳақидаги Низом» Тошкент, «Ўзавтотранс» коорпорацияси 1998й.
5. О.Х.Хамракулов, Ш.Магдиев. Замоновий автомобилларга сервис хизмат кўрсатиш. Услубий қўлланма, ЖизПИ 2005 й.

Фирма усулидаги автосервис хизматини кўрсатиш автосервис хизматининг энг аҳамиятли усулларида бўлиб, у биринчидан автомобилларни ишлаб чиқариш ва харидорларга сотиш билан боғлиқдир.

Чунки, автомобилларни сотиб олаётган харидорлар сотувчидан автомобилларни ишончли ишлашини, бузулган ҳолларда тузатиб беришлари ва

ишдан чиққан қисмларини алмаштириш учун эҳтиёт қисмлар билан таъминлашни кафолатлашларининг талаб этишади, шунинг учун автомобилларни сотиш учун автосервис хизмати кўрсатувчи тизимини ташкил қилиш эҳтиёжи туғилган ва у Ўзбекистонда автомобилсозлик саноатига боғлиқ равишда тузулган. Бундай автомобилсозлик саноати томонидан ташкил этилган автосервис хизмати бугунги кунда янада ривожланиб бораёпти ва унинг номи фирмавий автосервис ёки фирма усулидаги сервис хизматидир. Фирма усулидаги сервис хизмати қуйидаги хусусиятларга эгадир:

- ҳар бир автомобил ишлаб чиқарувчи компания фақат ўз маҳсулотлари бўлган автомобилларга сервис хизмати кўрсатишни ташкил этади;

- сервис хизмати автомобиллар дунёнинг қаерида сотилса ўша жойларда ташкил этилади;

- хизмат тўла шаклда, яъни автомобиллар сотишдан тортиб то ТХК ва таъмирлашни барча турлари бажарилади, шунингдек эҳтиёт қисмлар, таъмирлаш материаллари билан тўлиқ таъминланади;

- автосервис хизмати кўрсатувчи ва фирма усулида ишловчи барча корхоналар (автомарказлар, дилер станциялари, махсус устахоналар ва ҳ.к.) ўз компаниялари томонидан зарур технологик жиҳозлар асбоб-ускуналар, техник ва техноогик хужжатлар билан тўла таъминланади;

- компания ўз автосервиси корхоналари учун барча кадрлар ва мутахассисларни тайёрлайди ва уларни касбий малакаларини даимо ошириб беради.

Автомобилсоз компаниялар ўзлари ташкил этган автосервис тизимига жуда катта эътибор ва жиддийлик билан қарайдилар. Чунки бу тизимлар автомобилсозларни ўз мижозлари, яъни автомобилларни сотиб олувчи ва ишлатувчилар билан боғловчи муҳим вазифани бажарадилар, ўз компаниялари автомобилларни реклама қиладилар, сервис хизмати кўрсатишдаги мижозлар учун яратилган қулайликларни мақтайдилар, ҳуллас ўз компаниялари автомобилларини сотиб олувчи ва ишлатувчилар билан боғловчи муҳим, вазифани бажарадилар, яъни ўз компанияларининг ҳақиқий жонкуярлари эканлигини намойиш этадилар. Шу сабабли компанияларнинг автомобиллар бозорларидаги мавқеи, тижорий ишларининг муваффақияти айнан шу сервис хизмати тизимининг самарали ишлашига боғлиқдир. Бу сервис хизматини фирмовий усули деб аталишини сабаби эса, ҳар бир автомобилсоз компания автосервисининг ўзига хослиги, бошқа компаниялар сервисидан бирон-бир жиҳати билан ажралиб туришидир. Албатта бу ўзига хосликлар биринчи навбатда мижозлар манфаатларига хизмат қилишлари шарт.

Масалан, баъзи автомобилсоз компаниялар ўз автомобилларига ёки уларнинг муҳим қисмларига кафолатли ишлаш даврларини бошқаларга нисбатан кўпроқ белгиласалар, бошқа бирлари эса сервис хизматида мижозлар учун турли қулайдиклар яратиш билан шғулланадилар.

Шуни таъкидлаш зарурки, фирмавий усулда ишловчи автосервис хизматини ташкил этиш автомобилсоз компаниялар учун осон иш эмас. Бунинг учун компания мутахассислари катта ҳажмдаги иқтисодий-ташкилий масалаларни таҳлил ва ҳисоб-китоб қилиб чиқадиладар, сўнгра фирмавий усулда

автосервис хизмати ташкил қилинишининг қуйидаги вариантларидан бирини танлаб оладилар:

- ўзини махсус тизимини яратиш;
- автомобиллар ишлаб чиқарувчи компаниялар билан махсус шартлар асосида ишловчи, асосий фаолияти бошқа соҳа бўлган (суғурта компаниялари, АЁҚШ эгалари, Бритиш, Петролиум ва бошқа фирмалар ёрдамида сервис хизматини ташкил қилиш);
- махсус олиб-сотувчи фирмаларнинг махсус тайёргаликдан ўтган мутахасислари томонидан ташкил қилиш;
- автомобиллар сотувчи агентлар (дилерлар) ёрдамида (Рено, Франция);
- автомобилларнинг айрим қисмларини ва тизимларини (мотор, электр жиҳозлар, шиналар, аккумуляторлар ва ҳ.к.) ишлаб чиқарувчи фирмалар ташкил этган сервисдан фойдаланиш (масалан: АКШда-дизел-мотор чиқарувчи фирмалар Катерпиллер, Камминс, Дизел-Детройт, интернационал, Мак, ФРГда - Рабан Ман, Порше, Россияда-Русский узел ва ҳ.к.) автоматик узатмалар ишлаб чиқувчи компаниялар-Американ Хонда мотор, Крайслер, Форд мотор, Дженерал мотор, Ниссан ва ҳ.к.
- маҳсулотлар ишлаб чиқарувчининг (автомобилсоз компанияларининг фирмалари орқали ташкил этилган автосервис хизмати (АвтоВАЗ, УзДЭУАвто).

Бу усулларни ҳар бири ўз афзаллик ва камчиликларга эга, улардан қайсини куллаш мураккаб тахлилий ишни талаб этади. Аммо қайси усулни куллашдан каътий назар сотувчи маҳсулот (автомобил) сифатига жавоб беради ва бу эса тижорат мувоффақиятининг калитидир.

Фирмавий усулда автосервис хизматини ташкил этишни куйидаги 8 та қоидаси айниқса муҳимдир:

1-стратегия танлаш. Ҳар бир бозор учун мижозлар қандай хизматларни талаб этади, аввало шуни аниқлаш (маркетинг) га эътибор берилади.

2-мижозлар билан алоқа ўрнатиш. улар учун қулайликлар яратиш. Агар мижозлар талаби кўп жиҳатдан қондирилмаса уларни кўнгли совиб кетишига қарши чоралар қидириш, қўшимча хизматлар ташкил этиш (видео, кинофильмлар намойиш қилиш, кургазмалар ташкил этиш ва ҳ.к.)).

3-хизмат корхонасини ўз ходимларига бўлган аниқ ва равшан талаби. Хизмат ходимларининг барчаси учун баробар зарур бўлган намунавий (стандарт) хизмат қоидасини жорий этиш.

4-узлуксиз таъминлаш тизимини яратиш.

5-сервис хизмати ходимлари малакасини доимо ошириб бориш, ўқитиш.

6-максад-нуқсонсиз ишлашга эришиш. Сервис хизмати элементлари сонини мумкин қадар камайтириш, яъни буюртма қабул қилингандан то у эгасига топширилгунга қадар.

7-мижоз хизматни баҳоловчи энг ишончли ҳакам. Уларнинг фикрларини ўрганиш ва иложи борица ҳисобга олиш.

8-ижодга йул очиш. Ҳозирги сервиснинг шиори "Мижозга кўпроқ хизмат кўрсатиш". Унга автомобил сотиш, у билан алоқа ўрнатилишини бошланишидир. Сервис хизматининг янги усуллари доимо излаш.

Сервисни муҳим элементларидан бири бу техник хужжатлардир. Уларни истемолчилар тилида содда ва раво услда чиқарилади.

Бу хужжатларнинг муҳими:

-автомобиллардан фойдаланиш тўғрисида йўриқномалар:

-ТХК ва таъмирлаш тўғрисида қўлланмалар:

-эҳтиёт қисмлар каталоги:

-кафиллик хизмати тўғрисидаги хужжатлар (Адабиёт: Маркетинг во внешне-экономической деятельности. Терминолог. словарь. М."МО" 1992).

Амалда автомобилсоз компаниялар фирма усулидаги автосервис хизматини ташкил этишда юқорида келтирилган уни айнан бирон бир варианты танлаб олиш билан чекланмай балки бир неча вариантларидан иборат компанияларини қўллайдилар. Масалан: Франциянинг энг йирик автомобил компанияларига қарашли бутун дуне бўйлаб кенг ёйилган автомобилларга фирма усулида хизмат кўрсатувчи тармоғларида 13000 атрофида АТХКС лари ва автоустахоналари фаолият кўрсатадилар. Шулардан 6000 таси мамлакат ташқарисидадир. Ихтисослашган автомарказларда 50, 75, 100 постли АТХКС-лар, автомобиллар ва эҳтиёт қисмлар билан улгуржи савдо қилувчи базалар ва бошқа маъмурий, молиявий, юридик ва ахборот органлари жойлашган.

Дилер станцияларининг мижозлари асосан якка автомобил эгалари (ТХК ва таъмирлаш бўйича) ва турли автотранспорт корхоналаридир (эҳтиёт қисмлар савдоси бўйича) Дилерларни мавқеи бошқа мустакил станцияларга қараганда юқори туради, уларда бажариладиган ишларни сифати юқори баҳоланади ва алмаштирилган эҳтиёт қисмлар ишончли ҳисобланади. Уларда ишловчиларнинг иш ҳақлари ҳам бошқаларга қараганда 50-70 фоиз юқори бўлади. Умуман олганда фирма усулидаги автосервис хизматининг қадри юқори бўлсада унинг ҳажми юқори эмас. АКШда барча автсервис хизмати кўрсатувчи корхоналарнинг фақат 30 фоизигина фирма усулида ишлайдилар. Уларни ТХК ва таъмирлашдаги бажарган ишларининг ҳажми 36 фоизигина ташкил этган (1990 йил).

Ўзбекистоннинг сервис хизмати кўрсатувчи корхоналари.

Хизмат кўрсатиш корхоналари ичида энг кўп тарқалгани автомобилларга техник хизмат кўрсатиш станциялари бўлиб, улардаги ишчи постлари сони биттадан (хусусий тадбиркорлар) 50 тагача (Тошкент шаҳридаги "ВАЗ" автомобил маркази, "Автотеххизмат" бош корхонаси ва бошқалар) боради.

Марказлашган техник хизмат кўрсатиш ва таъмирлаш базаси сифатида муваффақиятли фаолият кўрсатаётган "Тошшаҳарйуловчитранс" Давлат уюшмаси томонидан ташкил этилган "Мерседес-Бенц О405" ва "ЎзОтайул" автобусларига ва махсуслаштирилган "ДЭУ" (чиқинди ташувчи) юк автомобилларига сервис хизмати кўрсатиш марказларини келтириш мумкин.

“Ўзавтосаноат” ассоциацияси тамонидан ҳам ўзининг тассаруфида бўлган корхоналарида ишлаб чиқарилаётган автомобилларга сервис хизматини ташкил қилиш яхши йўлга қўйилган.

Ўзбекистон автомобиллари ташқи бозорга олиб чиқиш учун ассоциация тамонидан кенг дилерлик тармоғи яратилган. Россия федерациясининг ўзидагина 20 дан ортиқ корхоналар ва уларнинг филиаллари ташкил қилинган. Бу корхоналарда Ўзбекистон автомобиллари сотишдан ташқари уларга сервис хизмати кўрсатишни ҳам ташкил қилинган. Бундан ташқари «Ўз-ДЭУавто» корхонасининг дилерлик корхоналари Қазғистон ва Қирғизистон мамлакатларида ҳам мавжуд бўлиб, ҳозирги пайтда Хитойнинг шимолий-ғарб митнтақаларидаги бозор ўрганилмоқда.

1999 йилда Рига (Латвия) шаҳрида «Ўз-ДЭУавто» корхонасининг ташрифхонаси ташкил қилинган.

Таянч иборалар: Фирма усулидаги автосервис хизмати, Фирма усулидаги сервис хизмати хусусиятлари, Фирма усулида автосервис хизматини ташкил этиш, Фирма усулидаги сервис хизмати хусусиятлари, Фирма усулида автосервис хизматини ташкил қилинишининг вариантлари, Фирма усулида автосервис хизматини ташкил этишни қоидалари, Сервисдаги техник ҳужжатлар.

Назорати саволлари:

1. Фирма усулидаги автосервис хизмати деганда нма тушунилади?
2. Фирма усулидаги сервис хизматининг қандай хусусиятлари мавжуд?
3. Фирма усулида автосервис хизматини ташкил этиш.
4. Фирма усулидаги сервис хизматининг қандай хусусиятлари мавжуд?
5. Бу усулда автосервис хизмати ташкил қилинишининг қандай вариантлари мавжуд?
6. Фирма усулида автосервис хизматини ташкил этишнинг асосий қоидалари.
7. Фирма усулидаги сервисдаги қандай техник ҳужжатлардан фойдаланилади?

9-МАВЗУ. ЎЗБЕКИСТОН АВТОСЕРВИСНИНГ МУАММОЛАРИ ВА ИЛҒОР ЧЕТ ЭЛ ТАЖРИБАЛАРИ.-2 СОАТ

Режа;

1. Ўзбекистон автосервиснинг муаммолари.
2. Автосервис соҳасида илғор чет эл тажрибаси.

АДАБИЁТЛАР

1. Ўзбекистон республикасида автомобил саноатини ривожлантириш ва уларни эксплуатациясини ташкил этиш юзасидан ҳукумат қарорлари, етук олим ва мутахассисларнинг фикрлари, чиқишлари ва илмий мақолалар (1991йилдан шу кунгача).

2. Крамеринко Г.В, Барашков И.В. Автомобилларга техникавий хизмат кўрсатиш. Тошкент. 1998 й.

3 О.Х.Хамракулов,Ш.Магдиев. Автомобилларнинг техник эксплуатацияси. Адолат 2005й., 256 бет

Мамалакатимизда автомобил сервисини пайдо бўлиши ва уни ривожланиш тарихини юқорида қисқача баён қилиб ўтган эдик.

Унинг ўзига хослиги шундан иборатки, соҳа маълум ижтимоий-сиёсий, иқтисодий сабабларга кўра дунё автомобил сервисидан деярли 50-60 йил кеч қолиб тан олинди ва ривожлана бошлади.

Айниқса унинг энг зарур ва мукамал усули, яъни фирма усулида хизмат кўрсатиш орқада қолиб кетди. Жаҳон автомобил сервисини кўп йиллик тажрибалари етарли ўрганилмади ва уларнинг бу соҳада эришган ютуқларидан ўз вақтида фойдаланилмади. Ахир автосервис ҳам социалистик иқтисодиёт шакли ва мазмунида фаолият кўрсатар, унга дунёга танилган автомобил компанияларнинг илғор тажрибаларини қўллашга сиёсий қолиплар йўл бермас эди.

Автосервис хизмати асосан фақат бир турдаги, яъни шахсий енгил автомобилларга мўлжалланганлиги, соҳа кўламини торайтирди ва уни ижтимоий-иқтисодий аҳамиятини сусайтирди. Ўзбекистонда 1990 йилда аҳолига қарашли енгил автомобиллар сони деярли 1 млн.бўлишига қарамай, уларга фақатгина 300 та АТХКС лари, автоустахоналар ва техник хизмат кўрсатиш пунктлари хизмат кўрсатар, улардаги жами ишчи постлари сони 1500 тагина эди. Демак, 660 автомобилга 1 та ишчи пости тўғри келган. Ривожланган мамлакатлар тажрибасида бу нисбат 70-75/1 ни ташкил этади. Натижада, автосервис хизматида бўлган талаблар тўла қондирилмас, хизмат учун навбат кўп, турли жойлардан эҳтиёт қисмлар қидириш, бунинг устига мижозларга нисбатан кўпол муомила ва баъзида ҳисобдаги қалбакиликлар, соҳада жиддий тарангликлар ва норозиликларга сабаб бўлар эди.

Мустақиллик йиллари даврида (1992-2002йй.) мамлакатимиз автосервиси соҳасида, ундаги ахволни яхшилаш мақсадида, бир қанча жиддий ишлар амалга оширилди. Биринчи навбатда иқтисодий ислохатлар ўтказилиб мулк эгалари ўзгартирилди, деярли 70% АТХКСлар, автоустахоналар хусусий ишбилармонларга сотилди, қолганлари эса хиссдорлик жамиятлари ва уюшмаларига айлантирилди.

Давлатнинг ўрта ва кичик бизнесни тез суръатлар билан ривожлантиришга қаратилган сиёсатида асосан (автосервис айнан шу тоифага киради) Республикаимизнинг барча шаҳарлари ва хатто, қишлоқларида кичик қувватга эга бўлган (1-2 постли) кўпдан кўп техник хизмат пунктлари ва

автоустахоналар очилди. Бундай кичик корхоналар сон-саноғи тўғрисида ҳозирча статистик маълумотларга эга эмасмиз.

Айниқса Республикамиз автосервиси хизмати аҳолига жиддий ижобий таъсир кўрсата олган нарса, бу мамлакатимизда автомобиллар ишлаб чиқарила бошланиши, автомобил саноатини пайдо бўлишидир. Ўзбекистон -Жанубий-Корея Қўшма автокорхонаси “ЎзДЭУавтоКо” томонидан Андижон вилоятининг Асака шаҳрида замонавий енгил автомобиллар 1996 йил августидан ишлаб чиқарила бошлади. Бу автомобиллар билан савдо қилиш ва уларга фирма усулида хизмат кўрсатиш мақсадида мамлакатимизнинг барча вилоятлари ва Тошкент шаҳридаги йирик автомарказлардан 13 таси такомиллаштирилиб тўла қайта жихозланди, бир қанча замонавий автосалонлар, автодўконлар қурилиб, кадрлар малакасини оширишга эътибор берилди. Албатта, кейинги 6-7 йиллар ичида автосервис соҳасида мамлакатимизда амалга оширилган ишлар ва чора-тадбирлар ўз самарасини берди.

Автосервис корхоналари эшиклари олдида узоқдан-узоқ навбат кутишлар йўқолди, шаҳарларда мижозлар сервис корхоналарни ва ҳатто, усталарни ҳам танлаб олиш имкониятларига эга бўлдилар. Соҳада мижозларни жалб этиш учун рақобат пайдо бўлди.

Аммо амалга оширилган жиддий чоралар ва эришилган ижобий ютуқларга қарамай Республика автосервиси соҳасида ҳам автомобиллар эгалари ва автотранспорт ходимларини қаноатлантирадиган муҳим, туб ўзгаришларга эришилганича йўқ.

Айниқса хизматнинг сифатига, хизмат учун алинаётган нархларни асоссиз равишда оширилиб юборилаётганлигига мижозларни эътирозлари камаймаяпти. Мижозлар учун қулайликлар яратиш, уларни керакли ахборотлар билан таъминлаш ва хизмат кўрсатиш маданияти жаҳон андозалари даражасидан ҳали йироқда. Қишлоқ туманларида, шаҳарлараро йўллар бўйларида қониқарли автосервис хизмати кўрсатиладиган станциялар, техник ёрдами пунктлари кам учрайди.

Автосервис хизматини кўрсатувчи барча корхоналарнинг эҳтиёт қисмлар омборлари деярли бўм-бўш. Зарур эҳтиёт қисмлар ва таъмирлаш материаллари (бўёқлар, мойлар, филтрлар, тормоз ва совутиш суюқликлари ва ҳ.к.) турли дўконлардан, асосан бозорлардан сотиб олиниб ишлатилмоқда: Табиийки, бундай молларни келиб чиқиши номаълум бўлиб, уларнинг сифатига ҳеч ким қафолат бермайди.

Мижозлар ҳуқуқларини ҳимоя қилувчи давлат қонунларига асосланган корхоналарнинг меъёрий ҳужжалари (хизматга қабул қилиш ва эгасига топшириш қоидалари, сифатини қафолатлаш тартиби, мижозлар шикоятларини кўриб чиқиш ва чора кўриш тартиблари ва ҳ.к.) ҳатто йирик автомарказларда ҳам камдан-кам учрайди, уларни ишлаш ёки ишламасликлари тўғрисида маълумот олиш имкони йўқ. Демак, корхоналар томонидан хизматлар сифатини назорат қилиш ўз ҳолига ташлаб қўйилган.

Ҳозирги пайтдаги мамлакатимиз автосервиси соҳасининг энг муҳим муаммолари қуйидагилардан иборат:

1. Республика автосервис корхоналарининг сони, таркиби ва ишлаб чиқариш қуввати унинг мавжуд автомобил паркига мутаносиб эмас. Натижада қишлоқ туманлари, магистрал йўлларнинг бўйилари, йирик автомобиллар туриш ва сақлаш жойларида хизматга бўлган талаблар жуда кам даражада қондирилади;

2. Мавжуд автосервис корхоналари асосан енгил автомобилларга хизмат кўрсатишга мўлжалланган. Уларда юк автомобиллари, автобуслар ва махсус автомобилларга хизмат кўрсатиш имконияти чегараланган ёки умуман йўқ.

3. Автосервис корхоналарида ишдан чиққан деталлар, узеллар ва агрегатларни таъмирлаш, иш қобилиятини тиклаш ишлари етарли эмас, тикланган деталлар номенклатураси 3-4 % дан ошмайди.

4. Махсус ишларни бажаришга иқтисослашган, масалан, йўл транспорт ходисалари туфайли шикастланган кузовларни тикловчи мустақил сервис корхоналари деярли йўқ.

5. Кўпчилик автосервис корхоналарининг 90% ишлаб-чиқариш техника баъзаси ўта заиф ахволда, уларнинг асосий қисми тасодифий ва вақтинча биноларда жойлашган, технологик жиҳозлар ва махсус асбоб ускуналар билан таъминланганлик даражаси меъёрий кўрсаткичларнинг 30-40 % дан ошмайди, ишлаб-турган жиҳозларни кўпчилиги ҳам маънавий ҳам жисмонан эскириб қолган. Айниқса махсус диагностика-назорат асбоблари ва қурилмалари, ғилдиракларни мувозанатловчи жиҳозлар, тормоз ва мотор қувватларини ўлчовчи жиҳозлар, ювиш-қуришти машиналари, махсус сканерлар етишмайди. Сохада механизация, автоматизация ва компьютеризация даражаси паст. Бу эса меҳнат унуми ва сифатини оширишга имкон бермайди.

6. Сохада ишлаб чиқариш техник базасини яратиш ва хизматлар сифатини кафолатлаш учун зарур бўлган стандартлар ва меъёрий техник хужжатлар ишлаб чиқилмаган.

7. Мамлакат миқёсида автомобил транспорти ва автомобил сервис сохалари учун ишончли, узлуксиз ишловчи оддий-техника таъминоти тизими ёки бозори хали яратилганича ёки шакилланганича йўқ.

8. Сохада илмий-техника ютуқлари, илғор тажрибалар тўғрисидаги ахборотлар билан таъминлаш ёки алмашиш умуман йўлга қўйилмаган.

9. Соха учун ҳамма бўғиндаги кадрлар тайёрлаш ва уларни малакасини ошириш масаласи хали маромига етишмаган ва ҳ.к.

Бу муаммолар вақтинчалик, улар вақт ўтиши билан хал бўлиши муқаррар.

Энди автосервис соҳасида илғор чет эл тажрибасига келсак, юқорида айтиб ўтганимиздек, автосервис Европа, АҚШ ва бошқа мамлакатларда автомобил саноати ва транспорти билан тенг тарихга эга, бирга туғилиб, бирга ҳамкорликда ривожланиб келаяпти. Шунинг учун у мамлакатларда кўрсатаётган хизматларнинг сифати ҳам маданияти ҳам юқори ва кўлами кенгдир. Бунинг учун мамлакат ҳудудларининг барча шаҳарлари, қишлоқлари ва бошқа аҳоли яшовчи пунктлари, шаҳарлараро йўл бўйлари дам олиш зоналари турли даражада ва хилдаги автосервис хизмати кўрсатувчи корхоналар тармоғи билан қопланган.

Масалан, XX асрнинг 90-чи йиллар охирида 200 млн.дан ортиқ автомобил паркига эга бўлган АҚШда (шундан 80% енгил автомобиллар, 19,7% юк автомобиллари ва 0,3% автобуслар), автосервис хизмати кўрсатувчи корхоналар ва пунктлар сони 58500 та бўлган.

Шундан 11000 таси АТХКСлар ва автоустахоналар, 85 минги савдо базалари ва дўконлари, ижарага олиш пунктлари бўлган. АҚШдаги АЗСларни кўпчилигида (йўллар бўйларидагида 100% умуман олганда 70%) айрим техник хизмат ва майда таъмирлаш ишлари бажарилади (1-3 постли). Юқорида кўрсатиб ўтилган автосервис корхоналари бўйича техник хизмат ва таъмирлаш ишларининг тақсимланиши тахминан қуйидагича:

АЗС ва улар ёнидаги станцияларда.....39%.

Мустақил АТХКСлар.....40%

Дилер станциялари15%

Автокорхоналар устахоналарида.....6%

Шунингдек, АТХКстанциялар, автоустахоналарнинг умумий сони:

Францияда (70 млн. автомобил)...50 минг

Германияда (50 млн. автомобил)...20 минг

Англияда (25 млн. автомобил)...35 минг бўлган.

Бу мамлакатларда АТХКСлар турли хилларини учратиш мумкин; масалан;

1. Умумий мақсадларга мўлжалланган станция-асосий бажарадиган ишлари ТХК ва таъмирлаш, энг муҳими савдо;

2. Ўз-ўзига хизмат кўрсатиш станциялари;

3. Тез хизмат кўрсатиш станциялари (12 минут ичида) маълум хилдаги майда ТХК ва таъмирлаш ишларини бажариб беради;

4. Авария натижасида шикастланган автомобиллар кузовларини тикловчи станциялар.

5. Харакат хавфсизлиги станциялари (йўл полициясига қарашли).

6. Ихтисослашган автоустахоналар-махсус ишларни бажарувчи (шиналар, аккумуляторлар, кузовлар, агрегатлар, электр ва электрон жиҳозлари ва ҳ.к.)

7. Кўчма станциялар, тез техник ёрдам кўрсатувчи ва автомобиллар тўхтаб турадиган ва сақланадиган жойларда хизмат кўрсатадилар.

Чет элдаги барча турдаги АТХКСлар ва автоустахоналар асосан кичик хажмдаги, баъзида оилавий корхоналардир, масалан, АҚШдаги АТХКСларни хажми қуйидагича:

3-9 автожойда (1-3 постли).....45-50%.

10-20 автожойда (4-6 постли)....20-25%

21-35 автожойли (7-10 постли)...15-20 %

35 дан кўп автожойли (10дан кўп постли) 10-15 %.

Шуни айтиш керак-ки, мустақил АТХКСлар ва автоустахоналарнинг 85 % юк автомобилларига ҳам хизмат кўрсатиш имкониятига эгадирлар.

АТХКСларда ишлайдиган ишчиларни сони ўртача.

АҚШда - 4,2.

Францияда - 4,5.

Италияда - 5,2 кишиларни ташкил этади.

Барча турдаги автосервис корхоналарини технологик жиҳозлар, асбоб-ускуналар, диагностика-назорат жиҳозлари ва ўлчов асбоблари билан таъминланганликлари талаб даражасида эканлиги тўғрисида маълумотлар бор. Иқтисодий ривожланган барча дунё мамлакатларида автосервис ва автомобил транспортини эҳтиёт қисмлар, ТХК ва Т учун зарур бўлган материаллар билан таъминлаш масаласи ижобий ҳал қилинган. Бунинг учун узлуксиз, ишончли ва барқарор таъминлаш тизими бетўхтов ишлаб туради.

Илғор чет эл тажрибасида мижозлар билан ишлаш масаласига жуда катта эътибор берилади. Мижозлар барча зарур маълумотлар билан таъминланади, улар учун турли қулайликлар яратилган, масалан, автомобилни хизматга олиб келиш ва хизматдан чиққандан сўнг эгасига элтиб бериш, ёки эгаси талабига кўра уйида, гаражида хизмат кўрсатиш, доимий мижозлар учун хизмат ҳақини бир қисмидан кечиш ва ҳ.к. Хуллас, бу соҳада илғор чет эл тажрибасини жиддий ўрганиш, улардан ўз амалиётимизда-ижодий фойдаланиш масаласи олдимизда турипти.

Таянч иборалар: Автомобил сервиси ривож, Автосервис соҳасида илғор чет эл тажрибаси.

Назорати саволлари:

1. Ўзбекистон автосервиснинг қанда муаммолари бор?
2. Мустақиллик йиллари даврида мамлакатимиз автосервиси соҳасида қандай янгиликлар юз берди?
3. Республикамизда автомобил саноатини пайдо бўлиши автосервис хизмати аҳолига қандай таъсир кўрсатди?
4. Автосервис соҳасида илғор чет эл тажрибалари нимлардан иборат?
5. АҚШдаги автосервис қандай йўлга қўйилган?
6. Чет мамлакатларда АТХКСларнинг қандай хилларини учратиш мумкин?

Якуний назорат саволлари:

1. Республика автомобил саноати ва автомобиллар сервисининг ривожланиши.
2. Автосервиснинг Ўзбекистондаги ривожланиш тарихи даврлари.
3. Автомобиллар сервис фанининг максоди.
4. Автосервис корхоналарининг ишлаб чиқариш техника негизи ҳолати ва ривожланиш йуллари.
5. Автомобил сервис хизмати.
6. Техник хизмат ишлари.
7. Тижорий ва ахборот (информацион) хизмати ишлари.
8. Ҳар 1000 кишига тўғри келадиган автомобиллар сони.
9. Автомобил сервис хизмати.
10. Автомобилларга техник хизмат кўрсатувчи корхоналар турлари.
11. Автомарказлар.
12. Автомобилларга техник хизмат кўрсатувчи станциялар.
13. Автомобилларга хизмат курсатувчи, Автосервис корхоналари.
14. Автомобилларга техник хизмат курсатиш станциялари.
15. Автомарказлар.
16. Шаҳардаги станциялар.
17. Йул ёқасидаги станциялар.
18. Хизмат курсатиш тартиби.
19. Автосервис соҳасида илғор чет эл тажрибаси.
20. Чет эл автомобилларига сервис хизматини курсатиш.
21. УЗДЭУавто станциялари.
22. Автоустахоналар.
23. ТХКСларида автомобил сервис хизмати.
24. Автосервис корхоналарининг ишлаб-чиқариши.
25. Автосервис корхоналарининг технологик жиҳозлари.
26. ТХК постлари.
27. Фирма усулидаги автосервис хизмати.
28. Фирма усулидаги сервис хизматининг хусусиятлари.
29. Фирмавий усулда автосервис хизматини ташкил этиш.
30. Автосервис хизматини ҳуқуқий ва меърий таъминловчи ҳужжатлар.
31. ТХК ва таъмирлаш ишлари сифатини шакллантирувчи омиллар.
32. Давлат қонунлари ва стандартлари.
33. Буюртмани бажариш муддати.
34. Сифатнинг кафолатланиши.
35. Кафолатловчи хизматни ташкил қилиш.
36. Автомобиллар савдосини ташкил қилиш.
37. Сотиш олди хизмати.
38. Автосервис ишлаб чиқариши.
39. Маиший-маданий хизмати.
40. Маъмурий бошқарув соҳаси.
41. Автомобил сервиси ривож.

АДАБИЁТЛАР

1. Ўзбекистон республикасида автомобил саноатини ривожлантириш ва уларни эксплуатациясини ташкил этиш юзасидан ҳукумат қарорлари, етук олим ва мутахассисларнинг фикрлари, чиқишлари ва илмий мақолалар (1991йилдан шу кунгача).
2. Крамеринко Г.В, Барашков И.В. Автомобилларга техникавий хизмат кўрсатиш. Тошкент. 1998 й.
- 3 О.Х.Хамракулов, Ш.Магдиев. Автомобилларнинг техник эксплуатацияси. Адолат 2005й., 256 бет
4. Кленников Е.В.,Мартиров О.А.,Крилов Ф.М. Газобалонные автомобили. Техническая эксплуатация. М: Транспорт 1986 г.
- 5 Краткий автомобильный справочник. М: Транспорт 1990 г.
6. Милушкин А.А.,Черняйкин В.А. Автомобил ҳайдовчиси учун справочник. Тошкент. "Ўқитувчи" 1995 - 256 б.
7. Положение о техническом обслуживании и ремонта подвижного состава автомобильного транспорта РУ - Ташкент: корпорация "Узавтотранс" - 1996 г.
8. Руководство по ремонту и обслуживанию + инструкция по эксплуатации автомобилей NEXIA, Т. "Туркестан" КФМЦ "ТКИСО" 2000, 358б.
9. Руководство по ремонту и обслуживанию + инструкция по эксплуатации автомобилей TISO, Т. "Туркестан" КФМЦ "ТКИСО" 2000, 358б.
10. Руководство по ремонту и обслуживанию + инструкция по эксплуатации автомобилей DAMAS, Т. "Туркестан" КФМЦ "ТКИСО" 2000, 358б.
11. Техническая эксплуатация автомобилей. под редакцией проф. Е.С.Кузнецов М: Транспорт,1991 г.
12. "Ўзбекистон Республикаси автомобил транспорти ҳаракатдаги таркибининг техник хизмат ва таъмири ҳақидаги Низом" – Т., корпорация "Узавтотранс". - 1999 й.

Якуний назорат саволлари (янги):

1. Автомобилларга сервис усулида хизмат курсатиш тўғрисида тушунча, унинг моҳияти.
2. Автосервиснинг дунёда ва мамлакатимизда пайдо бўлиши ва ривожланиши тўғрисида маълумотлар.
3. Автомобил сервисининг иқтисодий-ижтимоий аҳамияти.
4. Автосервис хизмати турлари ва таърифи.
5. Автомобил сервиси фаннинг таркиби, уни ўқитиш, ўқиш ва ўрганиш тартиби.
6. Автосервис корхоналарининг турлари ва турланиши мезонлари.
7. Автосавдо базалари, салонлари ва дўконлари, автодилерлар.
8. Автомобилларга техник хизмат кўрсатиш корхоналари: автомарказлар, автомобилларга техник хизмат кўрсатиш станциялари.
9. Автомобилларга техник хизмат кўрсатиш корхоналари: ёнилғи-мой қуйиш станциялари.
10. Автомобилларга техник хизмат кўрсатиш корхоналари: автоустахоналар, техник хизмат кўрсатиш постлари.
11. Автомобилларга техник хизмат кўрсатиш корхоналари: махсус ихтисослашган автотаъмирлаш корхоналари.
12. Автосақлаш жойлари, гаражлар.
13. Корхоналарнинг асосий техник иқтисодий кўрсаткичлари: ишлаб чиқариш қуввати, хизмат қобилияти, иш унуми ва ҳ.к.
14. Автомарказлар, автомобилларга техник хизмат кўрсатиш станцияларида ишлаб чиқариш: автомобилларни ювиш, қуриштириш, тозалаш ишлари.
15. Автомарказлар, автомобилларга техник хизмат кўрсатиш станцияларида ишлаб чиқариш: хизматга қабул қилиш, диагностика ишлари.
16. Автомарказлар, автомобилларга техник хизмат кўрсатиш станцияларида ишлаб чиқариш: техник хизмат ва таъмирлаш жараёнларини ташкил этиш тартиби асослари ва талаблари.
17. Турли қувватли умум АТХКСлари ва ихтисослашган корхоналар ишлаб чиқариш жараёнларининг ўзаро боғланиши чизмаси.

18. Автомобилларни хизматга қабул қилиш ва эгасига топшириш тартиби ва қоидалари.
19. Автомобилларни тозалаш, ювиш ва қуритиш участкаси.
20. Автомобилларни қабул қилиш ва эгасига топшириш, диагностика техник хизматини бажариш, таъмирлаш постлари.
21. Кузовларни таъмирлаш, танлаш ва бўяш участкалари.
22. Автомобиллар агрегатлари, деталлари, ёнилғи билан таъминлаш жиҳозларини таъмирлаш участкалари.
23. Электр ва электрон жиҳозларини таъмирловчи участкалари ва устахоналари.
24. Шина ва ғилдираклари таъмирловчи участкалари ва устахоналари.
25. Аккумуляторини таъмирловчи участкалари ва устахоналари.
26. Ёрдамчи участкалар: омбор-хўжалик, электро-иссиқлик, сув таъминоти ва тозалаш тизими.
27. Мијозлар учун хоналар ва хизмат пунктлари.
28. Савдо-тижорат шоҳобчалари: сотиладиган автомобиллар ва эҳтиёт қисмлар омборлари.
29. Савдо-тижорат шоҳобчалари: дўконлар, автосалонлар.
30. Автомобилларни ювиш, тозалаш ва қуритиш жиҳозлари ва қурилмалари.
31. Автомобилларга хизмат кўрсатилаётган жараёнларда уларни кўтариб туриш, тунтариш жиҳозлари.
32. Автомобилларга хизмат кўрсатилаётган жараёнларда қаров чуқурлари, эстакадалар.
33. Автомобиллар, уларнинг агрегатларини қисмларга ажратиш ва йиғиш жиҳозлари, асбоб-ускуналари.
34. Кўтариш-ташиш, таъминлаш-тиклаш жиҳозлар.
35. Диагностик жиҳозлар.
36. Ишлаб чиқариш жараёнларини ялпи механизациялаш, автоматизациялаш ва компьютерлаштириш.
37. Автосервис хизмати сифати тўғрисида тушунча.
38. Ишлар сифати ва хизмат маданияти.
39. Давлат, тармоқ ва корхоналарнинг хизматлари сифатини белгиловчи ва қафолатловчи стандартлари, хавфсизлик ва экологик талаблари.

40. Автотехник сифатини таъминлаш учун зарур бўлган техник-технологик ҳужжатлар; технологик карталар, техник хизмат кўрсатиш ва таъмирлаш учун қўлланмалар.
41. Автотехник сифатини таъминлаш учун зарур бўлган техник-технологик ҳужжатлар; бажариладиган ишлар, таъмирлашда фойдаланадиган материаллар, эҳтиёт қисмлар сифатига қўйиладиган талаблар, кўрсатмалар ва шартлар.
42. Ҳужжатларнинг (иерархик) боғлиқлиги, ҳужжатларни ишлаб чиқиш, улардан фойдаланиш, сақлаш ва такомиллаштириш усуллари.
43. Ишчи постлари, ўринлари, технологик жиҳозлари ва асбоб-ускуналарига қўйиладиган талаблар ва уларни аттестациядан ўтказиш тартиби.
44. Ишлаб чиқаришда сифатни таъминлаш чоратadbирлари: моддий-техника таъминоти.
45. Ишлаб чиқаришда сифатни таъминлаш чоратadbирлари: метрологик таъминот.
46. Ишлаб чиқаришда сифатни таъминлаш чоратadbирлари: кадрлар тайёрлаш ва малакасини ошириш.
47. Ишлаб чиқаришда сифатни таъминлаш чоратadbирлари: хизмат сифатини меъёрлаштириш ва уни аттестациядан ўтказиш (сертификация); хизмат сифатини яхшилашни рағбатлантириш.
48. Ишлаб чиқаришда сифатни таъминлаш чоратadbирлари: давлат стандартларининг жорий этилиши ва унга риоя этилишини назорат қилиш.
49. Ишлаб чиқаришда сифатни таъминлаш чоратadbирлари: соҳа ва корхоналарни маълумотлар билан таъминлаш.
50. Фирма усулидаги автосервис тўғрисида тушунча ва унинг соҳадаги етакчи ўрни.
51. Фирма усулидаги автосервиснинг ташкил этилиши усуллари ва мезонлари, асосий талаблари ва ҳолатлари.
52. Автомобилсоз компаниялари ташкил этган фирма усулидаги автосервис.
53. Бутловчи қисмлар ишлаб чиқарувчи ва махсус савдо фирмалари ва дилерлари ташкил этган фирма усулидаги автосервис.

54. Жаҳондаги етакчи автомобилсоз компанияларининг фирма усулидаги автосервисини ташкил этишдаги тажрибалари.
55. Фирма усулидаги автосервисни жаҳон автомобиллар бозорларидаги роли ва аҳамияти.
56. Ўзбекистонда фирма усулидаги автосервис.
57. Автомарказлар, АТХКСлари, автодистрибьюторларнинг ташкилий тузилишлари ва жойлашуви.
58. Ишчилар меҳнатини самарали ташкил этиш шакллари.
59. Ишчи ходимларни бошқаришнинг ижтимоий-иқтисодий ва ижтимоий-рухий муаммолари.
60. Ишчи ходимларнинг самарали меҳнат килиш мезонлари.
61. Ўзбекистон автосервисининг пайдо бўлиши ва ривожланишининг ўзига хос хусусиятлари.
62. Республика автомобил парки ва унга техник хизмат кўрсатиш масалалари.
63. Мавжуд автосервис корхоналар таркиби ва мамлакат ҳудудлари магистрал йўллар бўйлаб жойлашуви, автомобил паркига мутаносиблиги.
64. Республика автосервисининг бош муаммолари: ишлаб чиқариш техника базасининг заифлиги.
65. Республика автосервисининг бош муаммолари: моддий-техника таъминотидаги қийинчиликлар.
66. Республика автосервисининг бош муаммолари: тажриба ва хизмат кўрсатиш анъаналарининг етишмаслиги.
67. Соҳадаги ташкилий ва иқтисодий ислохотлар.
68. Ўзбекистонда автомобил саноатининг ташкил этилиши ва унинг автосервис ривожигаги ўрни, роли.
69. Ривожланган Европа давлатлари, АҚШ ҳамда Япония мамлакатлари автосервислари амалиёти ва тажрибалари.
70. Илғор чет эл автосервис хизмати тажрибаларини ўрганиш ва уни амалиётда қўллаш масалалари.

